

Alapítványok a közjótékonyosság szolgálatában

ELŐADTA SZITÁS JENŐ

Kulturális erőnk nagyrészen alapítványokon nyugszik – mondotta félszázaddal ezelőtt a magyar jogélet egyik, ma is élő kiváló munkása.¹ Ha ezt az állítást közelebbről vizsgálom, meg kell vallanom, hogy az nemcsak reánk magyarokra, de általánosságban is áll. Mindenütt tekintélyes hagyományok, ajándékok tették lehetővé iskolák alapítását, kórházak, árvaházak, menházak létesítését és más közérdekű célok megvalósítását. Anglia egyetemei élénk tanúságai a ' kultúremlékek áldozatkész-ségének. Franciaország kórházainak, szeretetházainak tekintélyes része alapítványrende-léseknek köszönheti létezését, noha ott a jogszabályok hiánya – hosszú időn át – nagy-ban nehezítette a közcélok támogatását. Svédország² külön törvénnyel szabályozta az alapítványok jogviszonyait, mert ötszázmillió svéd koronát meghaladó értéket hatá-lyos felügyelet nélkül nem hagyhatott. Az Olaszországban³ levő alapítványok gazdagsá-gára mutat, hogy már a világháború előtt évenként százötvenmillió lirát megközelítő jövedelmükkel szolgálták a köz javát. Svájcban⁴ az alapítványok túlnyomó nagy részének felügyeletét a kantonoknak kellett átengedni, nyilvánvalóan azért is, mert az alapítvá-nyok száma és értékének nagysága a közvetlenebb felügyeletet kívánta meg s ezt csak a kan-tonok teljesíthették. Németország alapítványairól, ezek nagyságáról mindenki meggyőző-dést szerezhet, aki kulturális és szociális intézményeinek eredete felől érdeklődik.⁵ Ha mind-ezeket kívül felhozom azt is, hogy Jugoszlávia,⁶ Lengyelország és Románia⁷ szintén tör-

¹ Csorba Ferenc, Alapítványaink és a legfelső felügyeleti jog. Felolvastatott a Magyar Jogász-egylet 1888. évi november hó 17. napján tartott teljes ülésében. Magyar Jogászegylet! Értekezések. V. kötet, 1. füzet. Budapest, 1889.

² Svédországban 1917. évben a közjótékonyossági célú alapítványok száma 12.629, vagyonának értéke 329,529.193 svéd korona, jövedelme 12,877.830 svéd korona volt. Ezekből az alapítványokból 2.355-öt 47,000.000 korona összvagyonnal az állami hatóságok, hivatalok és intézmények kezeltek. A városi és községi szervek kezelése alatt 7.552 alapítvány állott 72,000.000 korona összvagyonnal. A fennmaradó 2.722 alapít-vány kezelése magánszemélyek és intézmények feladatát képezte. A világháború konjunktúrája nagyban előmozdította újabb alapítványok létesülését. A svéd alapítványi törvény 1930. január 1. napján lépett életbe.

³ Olaszországban 1880-ban csak a közjótékonyossági alapítványok száma 21.819, vagyona 1,700,000.000 lira értékű volt. (Erekly István, Tanulmányok a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete köréből, Budapest, 1903.) A közjótékonyossági alapítványok felügyelete az 1890. július 17-én kelt 6.972. sz. törvényből, az 1891. február 5-én kelt 99. sz. és az 1923. december 30-án kelt 2.841. sz. királyi rendeletekkel jóváhagyott közigazgatási szabályzatból fejlődött ki.

⁴ Svájcban a polgári törvénykönyv (52-59., 80-89. és 493. §.) szabályozza az alapítványok magánjogi jogviszonyait. Közjogi rendelkezéseket e törvénykönyvet életbeléptető jogszabályokban to-vábbá a szövetség belügyminiszterének 1921. március 17. napján kiadott körrendeletében, valamint Aargau (1926. január 22.), Bern (1925. február 20.), Schaffhausen (1919. november 17.), Thurgau (1926. április 16. és 1927. február 21.), Ticino (1932. május 17.), Zug (1929. március 9.) és Zürich (1921. május 7. és december 29.) kantonok jogszabályaiban találunk. A felügyeletről szól R. Schweizer Die Beaufsich-tigung der Stiftungen nach schweizerischem Recht című munkája, amelyben e kérdés irodalma is idézve van.

⁵ D. Pleimes, Weltliches Stiftungsrecht, Weimar, 1938. Különös figyelmet érdemel e munká-nak a felhasznált forrásokról készített összeállítása.

! Jugoszláviában az 1930. július 11. napján kelt törvény szabályozza az alapítványok jogviszonyait.

⁶ Romániában az alapítványok a jogi személyekről szóló törvényben (Monitorul Oficial 1924. február. 6. -napján kiadott 27. sz.) és ennek végrehajtási utasításában (Monitorul Oficial 1924. április 19. napján kiadott. 87. sz.) nyertek szabályozást.

vénnyel szabályozta az alapítványok jogviszonyait, illetve felügyeletét, akkor – további példák felsorolása nélkül is – megerősítettnek kell tartanom – a külföldre vonatkozólag – az előrebocsátott, első pillanatban merésznek hangzó állítás igazságát. Hazánkban is számos kulturális és szociális intézmény keletkezése a társadalom áldozatkészségének köszönhető. A Pázmány Péter tudományegyetem, a középiskoláink nagy része, közismert karitatív intézményeink közül a szegénybetegek ápolását előmozdító „Császárfürdő”, a pásztói, gyöngyösi kórházak, a gyógyíthatatlan betegek elhelyezésére szolgáló „Irgalom háza”, a székesfővárosi Mayer-féle fiúárvaház stb. alapítványi jellegű. Községinek nevezett szegényházaink túlnyomóan nagyrésznél eredete szintén jótékony emberbarátok nemeslelkű cselekedetére vezethető vissza. Ha alapítványaink értéke nem is áll arányban a nyugati államok alapítványainak értékével, még mindig számottevő részét alkotják a magyar nemzeti vagyonnak. Egymagában ez a körülmény is szükségessé teszi, hogy az alapítványok kérdése ne maradjon méltatás nélkül akkor, amidőn a közigazgatás irányítására, vezetésére hivatott tisztviselők előtt a szociális problémák megbeszélésre kerülnek. De van egy másik szempont is, amely e kérdésnek aktualitást ad, nevezetesen az, hogy a magyar állam – pénzügyi eszközeinek korlátolt volta miatt – a múltban sem tehetette meg mindazt, amire szociális téren szükség lett volna és nem teheti meg a közel jövőben sem. Éppen ezért nagy mértékben szükség van a társadalom tehetős tagjainak áldozatkészségére. Erre az áldozatkészségre azonban csak akkor számíthatunk, ha a társadalomban gyökeret ver az a tudat, hogy a közcélú adakozások felett a közigazgatás éberén őrökdi s így az alapítók intenciói érvényesülni tudnak ezek halála utáni időben is. Sajnos, a múltban nem egy példa az ellenkezőről győzhetette meg a gondolkozókat.¹ Hogy ez ne fordulhasson elő a jövőben, meg kell ismerniök a közigazgatási tisztviselőknek I. az alapítványok keletkezésének feltételeit és II. a már létrejött alapítványok felügyeletét. Csak e kettős ismeretkörben jártasságuk biztosíthatja a kellő közigazgatási ellenőrzést s csak az ellenőrzés hatályossága eredményezheti azt, hogy az utóbbi időben kétségtelenül lankadóban levő alapítási kedv ismét fokozódni fog.

I. Az alapítványok fogalmának meghatározását a régi magyar jogirodalomban hiába keressük. Huszty Istvánnak csaknem a XIX. század elejéig állandó tekintélyt élvező nagy munkájában (1745), Fleischhacker Jakabnak a magyar jogról írott, közismert könyvében (1795) az alapítványokról említést egyáltalában nem találunk. Kelemen Imre szintén nem érinti az alapítványok kérdését (1818). Georch Illés említést tesz ugyan arról, hogy a Felséget mint apostoli királyt illeti a közhagyományoknak (fundationes) gondviselése, azonban nem mondja meg, hogy közhagyományok alatt mit kell érteni (1804). Kövy Sándor, „kinek neve a magyar haza legutolsó szögletében is talált követőkre” és akit „sokan a törvény filozófiája teremtojének” tartottak, az alapítvány fogalmát szintén méltatás nélkül hagyta (1822). A szomorú véget ért, nagytehetségű Frank Ignác elhatárolja a „personae, quae iuris Actione intelliguntur”, sőt ezek keretében az „ecclesiae aliaque piae causae” is felemlíti, megállapítván, hogy mindezek „vulgo morales personae vocantur” (1829). Az alapítványokat ez időben már kellően méltató, új német iskolához szerencsésen

¹ Olaszországban az 1880. június 3. napján kelt királyi dekrétum bizottságot küldött ki az olasz alapítványok megvizsgálására. Ez a bizottság nagy számmal talált olyan alapítványokat, amelyeknek sem alapítólevele, sem leltára, sem számadása nem volt. A felügyelet ilyen súlyos hiánya ad magyarázatot arra hogy a vizsgálatot megelőző évben 43,871.000 lira tűnhetett el a kezelők kezén mint kezelési költség. A vizsgálat eredményezte az „Opère pie” című törvényt, amelyről fennebb már megemlékeztem.

simuló tárgyalási módja dacára Frank a fundatio fogalmát nem határozza meg. Ez csak akkor érthető meg, ha magyar nyelven megjelent munkájának előszavát olvassuk, amelyben azt írja, hogy az alapfogalmakat „nem önkényes definitiókból, hanem a törvények és más eredeti forrásainkból” alkotta meg. A magyar törvényekből és más eredeti forrásokból azonban az alapítvány fogalmát levezetnie nem lehetett. Kövy Sándor és Frank Ignác kortársai., nevezetesen Fogarassy János (1834), Gojzesti Madarassy János (1846) és Kallós Lajos (1846) egy lépéssel sem mentek előre azon az úton, amelyet mestereik kijelöltek. Ugyanezt mondhatjuk a magyar, illetve az erdélyi jogot eredeti beállításban tárgyaló Dósa Eleknek (1861), továbbá Ókrös Bálintnak (1863) és Suhajda Jánosnak (1869) munkáiról is. Wenzel Gusztáv szintén Frank útján jár, szabatosan megjelölve az alapítványok helyét a magyar jogrendszerben. Részletesebb kifejtést azonban nála sem találunk (1863). Wenzel Tivadar csak megismétli Wenzel Gusztáv megjegyzéseit (1868). Knorr Alajos (1873), Jellinek Artúr (1886), Cholnoky Imre (1886) munkái, Emödy Dániel tankönyve (1892) nem tartalmazzak kiemelendő tanításokat. Herczegh Mihály (1880) a jogi személyeket három csoportba sorozza: a testületek, alapítványok és vagyonösszletek csoportjába. Szerinte az alapítvány olyan vagyont (földet vagy tőkét) jelent, mely bizonyos és közhasznú cél elérésére van rendelve; jogi személynek azonban csak akkor tekintendő, ha intézeti szervezettel bír s ez okból önálló kezeléssel és kezelői személyzettel van ellátva. Ilyen, jogi személyiséggel felruházott alapítványok pl. az egyetemek, betegápolók, árva-, lelenc- és dologházak stb. De ha az alapítvány egy vagy több természetes vagy jogi személy (pl. egyház vagy város) részére oly módon rendeltetik – mondja Herczegh -, hogy az a vagyont bizonyos célra fordítsa, ez esetben az alapítvány nem tekintetik jogalannak, mert nem önállóan és saját közege által kezeli a vagyont. Jogalany a megjelölt személy, aki tartozik az alapítványi vagyont a kitűzött célra fordítani. Herczeghhez hasonló okfejtést találunk Zlinszky Imre munkájában (1902). Zlinszky szerint jogi személyekként jelentkeznek jogrendszerünkben 1. a testületek, 2. intézetek és 3. az államkinestár. Az alapítványokról az intézettel kapcsolatban emlékszik meg. Intézet alatt csak az olyan állandóan szervezett berendezést érti, mely valamely társadalmi, tudományos, jótékonyági vagy más rokon közcél érdekében működik és amelynél az intézeti berendezést képező szervezet valamely kívülálló egységes alapítási akaratnak a kifolyása; az intézet célját emberi erők szolgálják, eszközét azonban a vagyont képezi. Az alapítványnál is – akárhogy szervezetség az – a vagyont csak az eszközt, illetőleg az alapítványnak tárgyát képezi. Raffay Ferenc alapítványnak az alapító által megállapított jogi szervezettel az ő akarata szerint fenntartott, kezelt s hasznában a kijelölt állandó célra fordított vagyont minősíti, mely az állagában is felhasználható, nem jogi személyiségű alaptól élesen elkülönítendő (1902). Zachár Gyula (1928) nem ad meghatározást, csak az alapítvány keletkezésének feltételeit mondja, azt is hiányosan; szerinte: midőn egy bizonyos vagyontömeg egy bizonyos megengedett cél szolgálatára tartósan lekötöttetik, alapítvány keletkezik. Ebből éppen az hiányzik, ami a gyakorlatban a legtöbb nehézséget adja: a jogi személyiség kidomborítása. Kolosváry Bálint (1938) szerint az alapítvány az alapító intézkedéséhez képest, a közforgalomból elvont és meghatározott (jótékonyági, kegyes, művészi stb.) cél szolgálatára megfelelő alapítványi szervezetben kirendelt vagyont. A kirendeléssel az alap (alapítványi vagyont) önállóságot nyer, senkihez dologilag kötve nincs, mert sem az alapító, sem az alapítvány jövedelmében részesek vagy jövőben részesítendő tulajdonát nem képezi, hanem fennállásának kizárólagos erőforrását a saját külön rendeltetésében bírja.

Ez az önállóság az alapítványi szervezetben (cél – vagyon – kezelőszerv) jut kifejezésre és ehhez az önálló szervezethez köti az uralkodó doktrína a jogi személyiséget, Kolosváry felfogásában tehát a szervezet kapja a domináló szerepet. Hasonlóképpen a szervezetre helyezi a súlyt Szladits Károly is (1933), mondván, hogy az alapítvány olyan, jogi személyiséggel felruházott célszervezet, amelyben valamely önállósított vagyontömeg meghatározott (többnyire tartós) cél szolgálatára van rendelve.¹

Mindezt azért mondtam el, hogy rámutassak arra, hogy a jogirodalomban milyen kevés irányítást kapunk akkor, midőn konkrét esetben azt kell eldönteni, hogy keletkezett-e alapítvány? Pedig e kérdés igen gyakran, sőt azt mondhatom, hogy az esetek túlnyomó többségében felmerül, főleg abban a formában, hogy 1. valamely juttatást alapítványnak vagy közcélú ajándéknak (hagyománynak, örökségnek) kell-e tekinteni és 2. adott esetben alapítvány vagy alap keletkezéséről van-e szó? Bármennyire tanulságos lenne

¹ A szövegben a közkézenforgó magánjogi munkákat emeltem ki. Az 1905. évig megjelent, az alapítványokat is tárgyaló magánjogi irodalmat kimerítően állítja össze Fodor Ármin Magyar Magánjog I. kötet XVI. és köv. lapjain. Az 1905. óta megjelent, a szövegben hivatkozott munkák: Zachár Gyula, A magyar magánjog alapjai, Budapest, 1928. Kolosváry Bálint, Magánjog. Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz, Budapest, 1938. Szladits Károly, A magyar magánjog vázlata, I-II. kötet, Budapest, 1933. Külön kiemelendő még: Schwarz Gusztáv, A jogi személy magyarázata, Budapest, 1906. Moór Gyula, A jogi személyek elmélete, Budapest, 1931. Grosschmid Béni, Fejezetek kötelmi jogunk köréből. Jubileumi kiadás, Budapest, 1932.

² Szászy Béla, Az alapítvány létrejövetelének kérdése a bírói gyakorlatban. Különlenyomat a Jogtudományi Közlöny jubiláris kiadásából. Budapest, 1916.

³ Allandóan követett bírói gyakorlatunk szerint (Kúria 5.856/1909., 5.164/1910., 1.857,1912., 2.428/1912. sz.) alapítvány magánjogi létrejöveteléhez alapítólevél bemutatása vagy annak kormányhatósági jóváhagyása nem szükséges. A magánjogi létrejövetelhez csak a vagyon kirendelése, a megengedett cél meghatározása és a megfelelő szervezet kijelölése kívánatik meg (Kúria 41.454/1924.). Bírói gyakorlatunk e részben nem tesz különbséget egyházi célú vagy egyházi kezelésben álló alapítványok és más alapítványok között. Amikor a Kúria állandó gyakorlata szerint az előzetes kormányhatósági jóváhagyást az alapítvány magánjogi létrejöveteléhez szükséges kellékek közül kizárja, egyszersmind kifejezetten elismeri azt, hogy az államot a főfelügyelet a már létrejött alapítványok minden faja felett – nevezetesen az ú. n. kegyes alapítványok (piae causae) fogalmi körébe eső alapítványok s így az egyházi célú vagy egyházi kezelésben álló alapítványok felett is – megilleti (5.856/1909. sz.). A vallás- és közoktatásügyi miniszter konkrét esetben (100.473/1936. VIII. sz.) az alapítvány alapítólevelének jóváhagyása alkalmával kijelentette, hogy a kormányhatóság főfelügyeleti joga egyházi szerv kezelésében levő alapítványra is kiterjed. Ez a kijelentés nemcsak országos jogszabályainkkal nem ellentétes, hanem teljes összhangban áll a magyarországi református egyház törvényeivel is. A magyarországi református egyház alkotmányáról és kormányzatáról szóló I. te. 4. §-a szerint ugyanis az egyházi és iskolai belügyekben éppen marad az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti jog (ius supremae inspectionis).

⁴ Hogy a közigazgatási gyakorlat az alapítványok és a közcélú ajándékok (hagyományok, örökségek) fogalmi elhatárolását miként viszi keresztül, arra nézve álljon itt a következő példa: P. N. S. óvoda-alapítványa ügyében a vallás- és közoktatásügyi miniszter értesítette B. vármegye közönségét, hogy az az állítás, hogy az adott esetben nem alapítványi óvodáról, hanem egyszerű községi óvodáról van szó – jogilag nem állhat meg. Az a körülmény ugyanis, hogy az alapító a szóbenlévő vagyont a „községnek” hagyományozta, éppen a hozzáfűzött és világosan „célvagyon” létesítésére irányult rendelkezésnél fogva nem bírhat azzal az értelmezéssel, hogy az örökhagyó a községet tette volna meg örökösül. Mert ha magánjogunk rendszerébe bele is illeszthető a vagyoni juttatásnak a római jogban „donatio sub modo” nevet viselt az az alakja, melynél az ajándékozásban részesült fél tartozik az ajándékozónak valami rendelkezését teljesíteni – ez a jogi terminus technikus jelen esetben egyáltalában nem alkalmazható, mert az említett vagyoni juttatásnak lényeges és természetszerű kritériuma az, hogy a megajándékozott nem az egész ajándék (örökség) összeget, hanem csak annak egy részét tartozik az ajándékozó rendelkezése szerint másnak kiadni, vagy egy intézmény felállítására, gyarapítására stb. fordítani, holott jelen esetben a község az egész öröklött vagyont az örökhagyó által kijelölt célra fordítani volt köteles, tehát saját céljaira, illetve saját szabad rendelkezésére, – mely szabad rendelkezés pedig nyíltételes alkateleme a tulajdonosi jogkörnek, – az örökségből egy fillért sem tarthatott meg. Nyilvánvaló tehát, hogy a „községnek” szó kizárólag azzal az értelemmel birt csupán, hogy a község kezelje a kiseddóvoda vagyont s a község szükségleteit szolgálja maga az óvoda; de mivel az örökhagyó egy maradandó intézményre s oly rendelkezésekkel hagyta vagyontát, melyek kizárják azt, hogy a község a szóbanlévő vagyont bármikor is a

e rokon intézmények méltatása, a rendelkezésemre álló idő rövidsége miatt csak általános-ságban utalok a nagytekintélyű kodifikátornak: Szász Bélának fogalommeghatározásaira.² Szerinte 1. *alapítvány* vagyontárgyaknak az alapítótól meghatározott különleges, megengedett és tartós célra az alapító akarata szerint oly módon való kirendelése és dologi hatályú lekötése, hogy a vagyontárgyak hasznainak a cél állandó szolgálatára fordítása megfelelő állandó szervezettel biztosítva legyen; a vagyontárgyaknak a célhoz való ilyen lekötése a vagyonnak önállósításával jár úgy, hogy magát az alapítványt mint jogi személyt tekintik annak alanyául;³ 2. ezzel szemben a *donatio sub modo*, valamint a *meghagyásos hagyomány* a megadományozottat az adomány tulajdonosává teszi, aki azzal épügy szabadon rendelkezhetik, mint egyéb vagyonával s a célnak szolgálatára, mely egyszeri szolgáltatásban is állhat, csupán kötelemileg van kötelezve;⁴ végül 3. *alap* alatt olyan vagyontömeget kell érteni, amelyet a tulajdonos saját Vagyonából bizonyos meghatározott célra, akár saját elhatározásából, akár a törvény vagy a hatóság

rendeltetési céltól elvonhassa, s így rendelkezése a célvagyont kirendelésének vagyis alapítványtételnek összes kritériumait felöleli – az alapítványnak létrejöttét kétségbe vonni nem lehet – és pedig annál is kevésbé, mert ha a szóbanlevő vagyon nem is elégséges arra, hogy a felállított kisedővodának összes szükségleteit fedezze, – az óvodának állandó fennmaradását biztosító alapítványi vagyon a község által viselt hozzájárulásnál sokkal tetemesebb s különben is a szükséghez képest változó vagyoni erő képvisel, – s így nyilvánvaló, hogy már csak anyagilag is az alapítványi vagyon s nem a községi hozzájárulás képezi a kisedővoda fennmaradásának gerincét és főtámaszát. (37.756/1913. V. K. M. sz.) A bírói gyakorlat a Kúria 4.728/1936. sz. határozatából tűnik ki. A szóbanlevő végrendelet 2. pontjában – mondja az idézett határozat – az örökható azt jelenti ki ugyan elsősorban, hogy az ott megjelölt földbirtokot öröktulajdonú a ref. egyházkerületre, mint a ref. főiskola tulajdonosára hagyja, de folytatólagosan akként rendelkezik, hogy ezt a „K. L. és neje nevét viselő alapítvány” néven teszi, amely alapítvány jövedelméből a főiskola négy tanulója nyerjen évről-évre segélyt, továbbá az ezen örökrészből alapítvány köteleességévé teszi, hogy az örökható sirkertje körülkerítették és családi sirtoltja jókarbantartásának költségeit viselje, az ehhez szükséges költségeknek megfelelő összeget bocsássa a református egyházkerület a sirkert és sirtolt gondozását teljesítő református egyházközség elnökségének rendelkezésére. Hozzáfűzi még az örökható., hogy az alapítványi ingatlan el nem idegeníthető, meg nem terhelhető s hogy az alapítványról a hagyaték átadását követő első egyházkerületi gyűlésen az előadott értelembe alapítólevél készített és nyilvántartás végett a közalapítványi kir. ügyigazgatóságnál bejelentendő. Eme rendelkezések egész tartalmából kétségtelen, hogy az örökható K. L. és neje nevét viselő alapítványt kívánt létesíteni azzal a rendeltetéssel, hogy annak jövedelméből a református főiskola négy tanulója évenként segélyben részesüljön, másfelől az örökható sirkertje körülkerítették és családi sirtoltja karbantartassék. Jogszabályaink szerint az alapítványi ügylet már létrejön azzal, hogy az alapító valamely megengedett, tartós célra meghatározott vagyont rendel azzal a szándékkal, hogy az alapítványként kezeltesék. Minthogy pedig az örökható rendelkezésében – egyébként megengedett és tartós célra – meghatározott vagyont rendelt és kifejezte azt a szándékát, hogy ez a vagyon alapítványként kezeltesék, ennél fogva az alapítványi szándékolt alapítvány magának az örökhatónak érvényes magánjogi rendelkezésével létrejött, – következésképpen az alapítvány céljaira rendelt vagyon tulajdonul magát az alapítványt, mint jogképes magánjogi személyt illeti meg, – hagyatékbiroilag tehát az alapítványnak adandó át és a telekkönyvben is az alapítványi ingatlanok tulajdonjoga az alapítvány javára kebelezendő be (Kúria 4.728/1936. sz.). – Szász Béla felfogásával lényegileg összhangzó a magánjogi törvénykönyv javaslatának 82. §-a. A törvényjavaslat erre vonatkozó szövegét több oldalról kritika tárgyává tették. Különösen figyelemét érdemel S. Pap István kúriai tanácselnöknek e kérdésre vonatkozó fejtegetése. (Hozzászólásaim a magánjogi törvénykönyv javaslatához a Magyar Jogászegyletben, Jogállam, XXX. évfolyam, 1--2. füzet, 39.1.) A Kúria régi és állandó gyakorlata szerint – írja S. Pap István – az alapítvány a cél meghatározásával és a vagyon kirendelésével létesül. Ez az alapítvány létesüléséhez elég is. Pl. valaki így rendelkezik: N. községben levő birtokomat szegényház céljaira rendelem. Ebben a szövegben nincs szó arról, hogy megfelelő szervezetben kezeltesék a vagyon, – hogy az önálló vagyontként maradjon meg – és hogy az alapítványt mint személyt illesse. Ez felesleges is; mert ha az alapítványrendelő a szervezetet nem alapította meg, azt lehet pótolni; ha valamely jogi személyre, pl. egyházra bízta a kezelést, az rendezzi a szervezet kérdését; esetleg nem is alakít külön szervezetet, hanem a maga szerveivel kezelte; ha pedig az alapítványrendelő nem bízta jogi személyre a kezelést úgy, a főfelügyeleti hatóság pótolja a szervezet hiányát. Hivatkozik a Kúria 4.450/1924. sz. határozatára, amelylyel eldöntött ügyben az örökható „vagyonát egy gazdasági iskola létesítésére hagyta.”; ezzel megjelölte a célt és a vagyont, az alapítvány tehát létesült. Annak kifejezése, hogy a vagyon „önálló vagyontként az alapítványt mint személyt illesse”, nem szükséges, mert az a momentum nem a létesítés alkateleme, nem a létesítés kelléke, hanem a létesítés jogi folyamánya.

² L. 790. lap 2. jegyzetét.

³ L. 790. lap 3. jegyzetét.

rendelése folytán elkülönít anélkül, hogy megszűnnék annak tulajdonosa lenni.¹ Hogy adott esetben alapítványról, közcélú ajándékról (hagyományról, örökségről), vagy alapról van-e szó, azt az érdekelteket kötelező erővel csak a bíróság döntheti el. Természetes, hogy a közigazgatás, főleg a kormányhatóság is kerülhet olyan helyzetbe, hogy e kérdésben állást kell foglalnia, azonban ez az állásfoglalás nem zárja ki azt, hogy a bíróság az alapítvány létesítése kérdésében ellenkező döntést hozzon.²

Az alapítványokat különböző szempontok szerint szokták osztályozni. Beszélnek közalapítványokról és magánalapítványokról. Boncz Ferenc, volt közalapítványi kir. ügyigazgató a kettő közti különbséget abban látja, hogy az előbbieket vagyona – szolgáljon bár e vagyon egyes személyek, családok, társulatok, hitfelekezetek javára községek, törvényhatóságok, közhivatalok vagy kormányhatóságok által kezelik, ellenben az utóbbiak vagyona meghatározott személyek vagy családok számára akkép rendelkezik, hogy annak élvezete kizárólag a kedvezményezett személyeket vagy családokat illesse és hogy az, tehát a vagyon, az alapító által kijelölt személy vagy a családi gondnok által kezeltesse. Mondják, hogy az alapítványok vagy önállóak, ha önmagukban a kitűzött cél elérésére vagy megvalósítására elegendők, vagy segédalapítványok, ha önmagukban a kitűzött cél elérésére vagy megvalósítására nem elegendők ugyan, azonban egy, idő folytán létesítendő alapítvány törzséül vagy pedig már létező hasonló célú alapítványok gyámolítására szolgálnak (pl. ágyalapítványok). Használatos az önálló és a nem önálló alapítvány megkülönböztetés is. Önállóknak a jogi személyiséggel felruházott célvagyont nevezik, amivel szemben nem önálló (más szóhasználat szerint nem tulajdonképeni) alapítványnak azt a meghatározott célra irányuló vagyoni juttatást tekintik, amely a megadományozottat a vagyonnak tulajdonosává, de csupán fiduciarius tulajdonosává teszi, aki köteles e vagyont, mely csak névleg, formailag áll az ő tulajdonában, mint külön vagyont kezelni és rendeltetészerű céljára fordítani. Gyakran olvasható az egyházi és a világi alapítványok megkülönböztetése³ is; e kettő elhatárolása kérdésében

¹ A 91.098/1925. B. M. sz., valamennyi vármegye és thj. város közönségéhez intézett körrendelet az alapítványt az alaptól a következők szerint különíti el: Alapítványnak kell minősíteni általában minden olyan vagyont, amelyet az adományozó (alapító) meghatározott célra olyan módon rendel, hogy a vagyont az adományozó kifejezett vagy a körülményekből (cél stb.) kivehető akarata szerint csorbítatlanul fenn kell tartani és csak a jövedelmet szabad a kitűzött célra felhasználni, viszont ezt a jövedelmet sem szabad a kitűzött célra fordítani. Ellenben alap alatt olyan vagyont kell érteni, amelynek nemcsak a jövedelmét, hanem kivételesen az állagát is fel lehet használni és az alapot kivételesen más célra is lehet fordítani. Sok esetben az elnevezés nem szabatos, és néha valamely vagyonalapnak van elnevezve, holott valójában alapítvány, ennél fogva a minősítésnél, az előállott ismertető jeleket kell szem előtt tartani. Ha a vagyon kezelőjének kételye támad aziránt, vajjon alapítvány vagy alap van-e kezelésben, forduljon felvilágosításért az illetékes főfelügyeleti hatósághoz. Ilyen kérdések különösen olyankor merülnek föl, ha nincsen alapítólevél, az alapítólevél hiánya azonban maga még nem bizonyít az alapítványi minőség ellen.

² Hogy valamely jognyilatkozat alapítványrendelésnek vagy jótékonyági célra tett ajándékozásnak tekintendő, a bíróság állapítja meg. A vagyont juttató fél által használt kifejezés e kérdést nem dönti el (Kúria 3.200/1929. sz.). Hasonló állásfoglalás található a 222.726/1938. B. M. XII. és 173.824/1938. B. M. VII. sz. ügyiratokban.

³ E kérdésre vonatkozóan értékes adatok találhatók a következő munkákban: *Protocollum consensuum excelsae regnicolaris deputationis in ecclesiasticis et fundationalibus per articulum 67. anni 1791. ordinatae*, Posonii, 1826. *Protocollum consensuum subdeputationis regnicolaris in ecclesiasticis et fundationalibus, ad mentem articuli 8.-vi 1827. ordinatae*. Pestini, 1828. *Opinio excelsae regnicolaris deputationis per artic. 8.-vum 1827. ordinatae, super objectis ecclesiasticis et fundationalibus*, Posonii, 1830. (Pestini, 1831.) Ezekben az iratokban az egyházi és világi alapítványok elkülönítése a következők szerint történt. „*Fundationes piae, dicasteriali usu, ad duplicem Classem referantur, aliae nempe nint Fundationes Ecclesiasticae, aliae Saeulares, et priores illae cum objecto regulationis, et Donationes Parochiarum, aut veró Seminariorum, Clerique juniores, vei Deficientium Sacerdotum provisione, propingvum nexum haberent, has eo relegandas, Fundationes autem Saeulares distinctim, secundum suas Cathedrias pertractandas judicavit eadem Deputatio Ecclesiastica anni 1791. Has veró Cathedrias sic constituit: i-mo De provisione pauperum stricte sumptorum, seu mendicorum. 2-do Infirmorum pauperum. 3-tio Orphano-*

az újabb jogirodalomban igen különböző vélemények alakultak ki; a kormányhatóságok állandó gyakorlata az elhatárolást – a kezelőszervre tekintet nélkül – az alapítványok célja szerint viszi keresztül. Mindezeknek a megkülönböztetéseknek nincs gyakorlati jelentősége. Gyakorlati szempontból – kitűzött feladatom keretében – csak a tudományos, közoktatási és közjótékonsági, valamint a családi alapítványok elhatárolása figyelemreméltó. Erre az elhatárolásra nemcsak azért kell súlyt helyezni, mert jogszabályaink, nevezetesen az 1920: XXXIV. te. 6. §-a, csak a tudományos, közoktatási és a közjótékonsági célra történt alapítványrendeleteknek biztosítanak illetékmentességet, hanem azért is, mert az alapítványfelügyelet hatásköri kérdése – amint ezt később kifejtem – a legszorosabb összefüggésben van az alapítványok célkitűzéseivel. Tudományos célt szolgálónak kell tekinteni minden olyan alapítványrendeletet, mely a tudomány fejlesztését vagy terjesztését és működését célzó társulásnak támogatását célozza. A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Földtani Társulat, a Magyar Történelmi Társulat stb. céljait szolgáló alapítványok esnek ebbe a kategóriába. Ezzel szemben közoktatásinak minősülnek azok az alapítványok, amelyek egy család tagjainak körén túlterjedőleg az oktatás terjesztésére irányulnak, valamint azok, amelyek a közoktatás javítását az oktatószemélyzet helyzetének javítása útján igyekeznek előmozdítani. A tanulóknak iskolakönyvekkel ellátására, iskolák építésére, a tanítói javadalmak biztosítására stb. rendelt alapítványok példái ezeknek az alapítványoknak. Mindkét kategóriától élesen elválaszthatók és elválasztandók a közjótékonsági jellegű alapítványok,¹ amelyeknek célja az emberiségnek egy nagyobb körére kiterjedő módon a segélyre szorulókat a nélkülözéstől megoltalmazni, őket támogatni.³ Mindhárommal sok ponton érintkeznek a családi alapítványok, amelyek célja a tudomány, az oktatás és a jótékonyág egyaránt lehet, de amelyeknél a

rum pauperum, utnusque Sexus. 4-to Expositorum et Spuriorum infantum. 5-to Parturientium a vetito concubitu. – Denique 6-to Delirorum, et Monstrosorum.”

¹ A „közjótékonsági” alapítványok nem tévesztendőek össze a „kegyes” alapítványokkal. Kegyes alapítványok alatt a törvény mindazon alapítványokat érti, amelyek a közjó előmozdítása tekintetéből magán-személyek, egyletek, társulatok, községek, hitfelekezetek, törvényhatóságok, az állam vagy a király által vallási, iskolai közművelődési és bármi néven nevezendő emberbaráti célokra egyesek, családok, társulatok, intézetek stb. javára maradandó rendeltetéssel tételnek (Bonczi Ferenc, A vallás körüli felségjogok, Budapest, 1894.). Tehát a kettő közül az utóbbi az általánosabb értelmű, sőt az előbbi fogalom alá tartozó alapítványokat is magába foglalja.

² Az 1920: XXXIV. te. 6. §-ának végrehajtására vonatkozó 40.000/1921. P. M. sz. r. 2. §-a szerint közjótékonsági jellegűnek kell elismerni az olyan hagyományt, ajándékot vagy alapítványt, melynek célja az emberiségnek egy nagyobb körére kiterjedő módon a segélyre szorulókat a nélkülözéstől megoltalmazni. Alapfeltétel a rendelet szerint az, hogy a segélyezendők nélkülözésnek, szűkölködésnek legyenek kitéve, ellenben a segélyezésnek terület, nemzetiség, vallás vagy foglalkozás szerinti meghatározott körökre való korlátozása a mentességnek nem áll útjában. Ennek alapján a Közigazgatási Biróság 891. sz. elvi határozatában megnyilvánuló gyakorlat szerint is az a körülmény, hogy a segélyezendők köre egy vármegye meghatározott vallású özvegyeire és árvalányaira korlátoztatik, a mentesség megadásának nem akadály. Hasonlóképpen nem akadály a mentesség megadásának, ha a segélyezés ahhoz a feltételhez köttetik, hogy a segélyezendők „szegények” legyenek. Ugyanis a „szegény” szó a helyes nyelvtani magyarázat szerint az idézett rendeletben jelzett fogalomkörrel (nélkülözésnek, szűkölködésnek kitett személyek) egyező. Ha a segélyezendők köre csak a közellátásra szoruló körére szűkítették, ez a köz jótékonyág fogalmának olyan korlátozását jelentené, melyet sem a törvényhozó, sem a végrehajtási utasítás kiadására s ezzel a törvénynek a törvényhozó akaratától el nem térő magyarázatára is jogosított pénzügyminiszter sem szándékol. Nem akadály a mentesség megadásának az a körülmény sem, hogy az alapítvány a jövedelemből a hitközségnek évi 100 P-t az alapítóért és fivéréért végzendő imádkozásért és gyertyaégetésért és 100 P-t a nevezettek sirjának gondozásáért kifizetni köteles, mert az alapítvány értéke mintegy 140.000 P-nek felel meg s így az ily kisjelentőségű járadék-hagyomány az alapítvány főcéljának jellegét nem befolyásolja (Közigazgatási Biróság 3.030/1937. sz.).

támogatás mindenkor egy vagy több, eleve megnevezett családra, családtagra korlátozódik. Tárgyam szempontjából a közjótékonyság szolgálatában álló (röviden közjótékony-sági) alapítványok kívánnak további méltatást.

A közjótékony-sági alapítványok jellemvonása, hogy mindig szegények támogatását célozza, értem szegények alatt mindazokat, akik a társadalom, illetve a hatóság támogatása nélkül megélni nem tudnak. Szegény tanulók támogatásában, aggok házá-nak létesítésében és fenntartásában, szülők részére otthonok felállításában stb. a közjótékony-sági jelleg egyaránt felismerhető. Elvi alapon kategorizálni ezeket az alapítványokat alig lehet. Általánosságban azt kell mondanom, hogy a szegények támogatásának nincs egyetlen olyan formája sem, amelyik alapítványrendelésben ki ne domborodott volna. Az i. egészséges, 2. beteg vagy 3. testileg fogyatékos szegé-nyek védelme alapítvány rend élésben egyaránt kifejezésre juthat. Az elsőnek leg-ismertebb formája az elesettek támogatása a szerencsésebb sorsúak részéről. Ez a támo-gatás rendszerint *a)* készpénzsegélyezés útján történik. Több ezer olyan alapítvány léte-sült, amelynek jövedelmét az alapító évenként, a saját vagy valamelyik hozzátarto-zójának elhalálása napján kiosztani rendelte egy vagy több község szegényei között. Előfordul az is, hogy valamely alapítvány jövedelmeit szegény leányok kiházítására kell fordítani. Az iskolai tandíjak kifizetésére rendelt alapítványokat szintén ebbe a csoportba lehet sorozni. Gyakori *b)* a természetbeni támogatás rendelése is, amidőn az alapító a szegényeknek tűzifával, élelemmel, ruházattal ellátására rendelte fordítani az alapítványi vagyon jövedelmeit. Iskolai tanulóknak ruhával, cipővel ellátása ugyan-csak ebbe a csoportba esik. Ezeknek az alapítványoknak vagyona a legtöbbször arány-lag csekély; gyakori az ezer pengőt el nem érő alapítványrendelés. Nem szabad azon-ban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy hazánkban az egyik legjelentősebb vagyonú ala-pítvány: Kassai Ferenc és Erzsébet alapítványa, valamint ezt az alapítványt kiegészítő u. n. Zailler-adomány, mely együtt több millió pengő értéket képvisel, a célját készpénz-segélyek nyújtásával törekszik elérni. Az egészséges szegények támogatásának hatályosabb módja az, amikor *c)* a gyermekek és az aggok intézeti elhelyezése révén valósítja meg valamely alapítvány a közérdekű feladatát; ebbe a csoportba eső árvaházak és agg-menházak, valamint gyermekmenhelyek (lelenházak) szép példái az emberszere-tet megnyilvánulásának, *d)* Ugyanitt kell megemlítenem a hajléktalanok men-helyeit is, amelyekben a munka nélkül levő, legtöbbször az u. n. középosztályba tar-tozókkal szemben gyakorolt könyörületességet ismerhetjük fel. 2. A szegény bete-gek támogatásának ismét több módja van: *a)* Az elmebetegek védelmére rendelt ala-pítványok ezek között nemcsak azért érdemelnek megkülönböztetett figyelmet, mert az Elmeháborodottak Alapja (szabatosan alapítványa) egyik legrégebb alapítványunk, hanem azért is, mert az első elmebetegintézet felállítását alapítványrendelések tették lehetővé, *b)* Tipikusan e csoportba tartoznak az alapítványi kórházak, valamint az alapítványi kórházakban és a közkórházakban levő ágyalapítványok. Alapítványi kórház három szerepel a törzskönyvekben, bár eredetét alapítványrendelésnek sokkal több köszönheti. Az ágyalapítványok jelentőségét élesen megvilágítja az a körülmény, hogy egyedül a mátraházi Horthy Miklós tüdőbetegszanatóriumban a közszolgálati alkalmazot-tak érdekében egy millió pengő értékű ágy alapítvány létesült. Általában azt mondhatom, hogy az ágyalapítványok főleg a tüdőbeteg-szanatóriumokban ápolás céljait szolgálják. A kórházakkal kapcsolatosan kell megemlékezni arról is, hogy a belügyminisztérium tárcakezelésében levő Kerpely Mimi alapítvány Rákoskeresztúron tart fenn egy-

előre 15 ágyas tüdőbeteg-intézetet, hogy a nemeslelkű alapító intenciójához hően az alapítványul rendelt vagyoni jövedelme azok számára szolgálhasson, akik e jelentős vagyoni összegyűjtésében az alapító segítségére voltak, c) Ugyancsak e – kategóriába vonhatók a szülők otthonai, d) Számuk jelentéktelen, de azért nem hagyhatók említés nélkül a betegsegélyező-alapítványok sem, amelyek a társadalombiztosítási kereten kívül levő szegény betegek orvosi és gyógyszerellátását biztosítják, e) A gyógyíthatatlan betegek menhelyét, mely San Marco hercegné emberszeretetének látható jele, megemlítés nélkül hag3Tii annyit jelentene, mint az ország e tekintetben egyetlen ilyen intézményéről megfeledkezni. 3. A testileg fogyatékosok védelmét szolgáló alapítványok a legrégebbiek közé tartoznak. Ezekre a társadalom figyelme már évszázadokkal ezelőtt rátelődött. A bűnöző gyermekek, a börtönökből szabaduló rabok, valamint a kórházakból kikerültek elhelyezése külön említésre érdemes, bár e célra rendelt alapítványoknak száma csekély, vagyona pedig nem képvisel jelentősebb értéket.¹

Ezek után bárki felvethetné azt a kérdést, milyen értéket tesznek ki együtt azok az alapítványok, amelyek a közjótékonyosság szolgálatára rendeltettek? Erre a kérdésre határozott válasz nem adható. Ennek okát az alapítványok összeírásának hiányosságában keli keresni^ amiről később szólni fogok. Itt csak azt említhetem meg, hogy az alapítványok vagyonából csak a földbirtokok összeírása jelent meg.³ Ez az összeírás azonban a közjótékonyági alapítványokat nem választja el a többi alapít-

¹ A közjótékonyági, közelebből a segélyezési alapítványokkal kapcsolatban felvetődik a kérdés, van-e joguk a segélyezendőeknek arra, hogy az alapítvány jövedelméből segélyt bírói úton igényeljenek? E kérdést a budapesti kir. ítélőtábla a következőképpen döntötte el: Ha a segélyezési célt szolgáló alapítványról készült alapítólevél a segélyezés követeléséhez sem meghatározott egyéneknek, sem az egyének bizonyos csoportjának nem biztosít jogot vagy előjogot, az esetben a kedvezményezettek (segélyezendőket) sem a segélyezés, sem annak mértéke tekintetében bírói úton érvényesíthető követelési jog meg nem illeti (P. 7.148/1930. XIII. sz.)

I. Alapítványok összeírását tartalmazó munkák: Szarvasi Nep. János. A m. kir. belügyminisztérium felügyelete alatt álló magyarországi és erdélyi közalapok és hasonjelleű magánalapítványok törzskönyve, Buda, 1869. – A m. kir. belügyminisztérium kezelése alatt áJió közalapok és magánalapítványok törzskönyve, Budapest, 1909. – Hajik István, A zalavármegyei nemesi pénztár és alapítványi választmány története s az ezen választmány kezelése alatt levő alapok és alapítványok ismertetése, Zalaegerszeg, 1902. Budapest főváros törvényhatóságának alapítványi oklevelei, I–VII. kötet, Budapest, 1883–1905. --- Balogh Ferenc, A debreceni református főiskola alapítványi törzskönyve azaz alapítványok, hagyományok és adományok tevőinek sorozata I., II., III. részben 1550-tól 1911. évig, Debrecen, 1911. – Schöler Dezső, Budapest székesfőváros által kezelt alapítványok és alapítványszerű juttatások gyűjteménye, Budapest, 1934. – II. Az 1850. előtt létesült alapítványokról rendkívül érdekes adatok találhatók Török János Egyetemes magyar encyclopaedia című, Budapesten, 1859-ben megjelent munkájában (I. kötet 203– 347 l.) – III. Egyes alapítványok történetét tárgyaló, a belügyminisztérium alapítványi osztályának kézi könyvtárában található munkák: Akantisz Jusztin és Kandra Kabos, Az egi alapítványi női kórház és ápoló intézet vázlatos története, Eger, 1888. Schmall Lajos, A budapesti József-fiúárvaház története, Budapest, 1893. Jalsoviczky Sándor, A Sigray alapítvány emlékünnepe Nagykőrösön 1911. szeptember 10. napján. Nagykőrös, 1912. Lubriczky Aladár, A Horváth József-féle alapítvány története és tanulságai, Budapest, 1913. Ifj. Madai Lajos, A Császárfürdő monográfiája, Budapest, 1927.

³ Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Közzéteszi és kiadja a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1936. Ezen összeállítás szerint a köz- és magánalapítványi földbirtokok száma 563, összterülete 262.111 kat. hold, kataszteri tiszta jövedelme 1,940.504 aranykorona. Közgazdasági szempontból figyelmet érdemlő adat, hogy a mondott területből 156.370 kat. hold haszonbérbeadás útján értékesíttetik. A száz kat. hold és ennél nagyobb területű ingatlannal rendelkező alapítványok névszerint -fel" találhatóak a gazdacimtárban: Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Az 1935. évi adatok alapján összeállította és kiadta a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1937.

ványoktól s így nem alkalmas arra, hogy abból a most felvetett kérdésre választ adhassak.

II. Mielőtt az alapítványok felügyeletének tárgyalására áttérnék, előre kell bocsátanom, hogy úgy az irodalomban,¹ mint a gyakorlatban éspedig a bírói² és a közigazgatási gyakorlatban egyaránt találkozunk olyan felfogással, mely az alapítványfelügyeletet a főkegyúri jogból vezeti le. Állítják,³ hogy az alapítványfelügyelet része a jus patronátusnak, hivatkozván arra, hogy az 1791: XXIII. törvénycikk Ófelségének, mint az egyházak legfőbb védurának adja meg az alapítványok felett a főfelügyeletet. E kérdés tisztázása azért szükséges, mert az 1920: I. te. 13. §. utolsóelőtti bekezdése az ideiglenes államfő jogköréből a főkegyúri jogot kifejezetten kivette. Téves értelmezés mellett tehát vitatható lenne az, hogy a „főkegyúri jog részét képező” alapítványi felügyelet az ideiglenes államfő által gyakorolható-e? Szabatosabban: az alapítványfelügyelet körében – a törvényhozás kifejezett hozzájárulása nélkül – megtehető-e

¹ Krüger Aladár szerint a legfőbb felügyeleti jogkör nem valami alapítványi közigazgatási tevékenység, nem valamely magasabb bürokratikus tevékenysége a kormányhatóságnak, hanem a királyt – a törvény szavai szerint – „apostoli tisztéből folyólag” (1723: LXX. törvénycikk) mint „az egyházak legfőbb kegyurát.” (1790 helyesen 1791: XXIII. törvénycikk) megillető jog. Ez pedig a királynak személyhez kötött joga lévén, mást mint a koronás királyt meg nem illetheti. (Az alapítvány, különös tekintettel katolikus alapítványainkra. Különlenyomat a Magyar Kultúrából, Budapest 1916.) Boncz Ferenc az alapítványok körüli felségjogokról szólva, hangsúlyozta, hogy „az 1791: XXIII. törvénycikk a felségkegyúri jogát minden alapítványra nézve újólag elismerte”. Ez a kijelentés arra mutat, hogy Boncz a főkegyúri jog és a felügyeleti jog elhatárolására nem helyezett súlyt. (A vallás körüli felségjogok, Budapest, 1894.)

² A budapesti kir. ítélőtábla P. VI. 1.893/1927. sz. jogerőre emelkedett határozatában azt az elvi kijelentést tette, hogy a közcélú alapítványok állagának megváltoztatása meghaladja az alapítvány kezelésének felügyeletére terjedő jogkört és az ilyen állagváltoztatás a királyi felségjogot alapjában érinti, miért is csak a felségjogot gyakorló király, vagy a királyi hatalom szünetelése folytán az állam főhatalmát gyakorló törvényhozás van hivatva ilyen kérdésekben rendelkezni. A határozat indokolása a továbbiakban utal az 1790, helyesen 1791: XXIII. törvénycikkre, melyet úgy értelmez, hogy az alapítványok feletti főfelügyelet! jog a főkegyúri jog része. Nem feladatomban, hogy e határozattal bővebben foglalkozzam, ennek ellenére rá kell mutatnom arra, hogy az indokolásában nem ez az egyedüli kijelentés, amelyet a törvényértelmezés téves példajaként lehet megemlíteni. Azt is mondja a határozat indokolása, hogy az egyetemi alapra is kiterjed a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az 1895: XLIII. te. 20. §-ában meghatározott jogköre, mely az egyházi alapítványok megtartására és célszerű kezelésére irányuló felügyeletet foglalja magában. Ez a törvényhely nem a bevett egyházakra, hanem kizárólag a törvényesen elismert vallásfelekezetekre vonatkozik. Tehát olyan kérdés elbírálásánál, mely a katolikus egyház jogviszonyaira vonatkozik, alkalmazást nem nyerhet. Hogy ez a bírói határozat mennyire téves utakon jár, mutatja az a körülmény, hogy arra a budapesti tudományegyetemnek a volt csehszlovák köztársaság ellen folyamatban volt perében – álláspontja megerősítésére – éppen a csehszlovák állam hivatkozott, természetesen sikertelenül. (A magyar-csehszlovák vegyes döntőbírói és az állandó nemzetközi bíróság ítélete a Pázmány Péter egyetem perében. Fordította és jegyzetekkel ellátta dr. Vali Ferenc, Budapest, 1934.)

³ A veszprémi püspök az alapítólevelet tudomásvétel, nyilvántartás és ellenőrzés céljából azzal a kérelemmel szokta a kormányhatósághoz felterjeszteni, hogy az Ófelsége apostoli királyunknak mint legfőbb kegyúrnak bemutatassék (5.087/1908.). Ezzel a kérelmével nyilvánvalóan az alapítványfelügyeletnek a főkegyúri joggal kapcsolatára kíván utalni. – Az erdélyi katolikus status igazgatótanácsának gyakorlata az volt, hogy az alapítólevél egy eredeti példányát az Ó Felséget megillető „főfelügyeleti jog gyakorolhatása végett” terjesztette fel az illetékes minisztériumhoz tudomásvétel és nyilvántartás végett. (Bochkor Mihály, Az alapítványok és a királyi főfelügyeleti jog. Erdélyi Múzeum, XXV. kötet, 211. 1.) Hogy a két álláspont közül melyik áll közelebb a kormányhatóságok gyakorlatához ez a szövegből kitűnik.

jelenleg azok az intézkedések, amelyeket korábban, az 1791: XXIII. törvénycikk alapján Ő felsége megtehetett? Nyomatékosan hangsúlyozom azt az elvi álláspontot, hogy a király felügyeleti és ellenőrzési joga a főkegyúri jogtól élesen megkülönböztendő. Az egyház fejétől engedélyezett vagy legalább túrt az a kiváltság, melyet főkegyúri jog alatt ismer az egyházjog, a magyar királynak személyes, elidegeníthetetlen, a korona birtoklásától elválaszthatatlan joga. Ezzel szemben a felügyeleti jog minden uralkodót, államfőt megillető olyan jogositvány, mely a felségjognak része. A főkegyúri jog egyházjogi intézmény, mely a főpapi székre bemutatást és az ezzel kapcsolatos jogositványokat foglalja magában, a felügyeleti jog pedig közjogi jogositvány, melynek körét az alkotmány szabja meg. Ilyen értelmet tulajdonít az alapítványok feletti főfelügyeleti jognak az 1715:LXXIV., az 1723: LXX. és az 1791:XXVI. törvénycikk is, kifejezetten kiemelve, hogy az alapítványok feletti felügyeletet Ő felsége legfőbb hatalmához képest tartotta fenn magának. Abból a tényből tehát, hogy az 1920: I. tc. 13. § utolsóelőtti bekezdése a főkegyúri jogot a kormányzó jogköréből kifejezetten kivette, az alapítványfelügyelet gyakorlására hátrányos következtetés már csak azért sem vonható, mert a hivatkozott 13. § a királyi hatalomban foglalt összes jogositványokat az ideiglenes államfő alkotmányos jogkörébe állította be. Amidőn tehát arra a kérdésre kell választ adni, melyek azok az alapítványok, amelyek az állam főfelügyeleti jogköre alá tartoznak, az 1920:1. tc. 13. § utolsóelőtti bekezdését teljesen figyelmen kívül kell hagyni, és a kérdésre adandó feleletet a korábbi jogszabályok alapján kell megadni.¹

1. Az alapítványok felügyeletéről intézkedő 1548: XII, 1550: XIX., 1715: LXXIV., 1723: LXX., úgyszintén az 1791: XXIII. és XXVI. törvénycikkek ő Felségének, a magyar királynak minden alapítvány felett főfelügyeletet biztosítanak. Ezeknek a törvényeknek tartalma, amelyekre úgy az irodalomban, közelebbről az idevágó jogászegyleti és más értekezésekben és ezzel a kérdéssel foglalkozó nyilvános előadásokban, valamint a közigazgatási és a bírói gyakorlatban rendszerint mint alkotmányjogi sarkalatos törvényekre szoktak hivatkozni, semmi kételyt sem hagynak fenn annak a jogtételnek helyességére nézve, hogy a fennálló törvények pozitív rendelkezéseinek fogva a magyar állam fejét a kezelő személyére tekintet nélkül mindennemű, tehát mind az egyházi, mind a világi kezelésben lévő alapítványok felett főfelügyeleti jog

¹ Nem közjótékonyági alapítványra vonatkozik ugyan, de a szövegben foglaltak szempontjából igen jelentős a következő adat: Mária Terézia 1780. március hó 25-én kelt okiratában a Jézus-társaságtól lefoglalt összes ingatlan és ingójavakat, jogokat és jövedelmeket Tanulmányi Alap létesítésére rendelte. Figyelemreméltó, hogy ezen nagyjelentőségű intézkedésében és az arról kiállított alapítólevélben az 1548: XII. törvénycikken kívül a „legfőbb kegyúri jogaira, amelyek mint Magyarország királyát, dicső elődeinek példájára megilletik” és „a kegyes alapítványok fölött megillető felügyeleti hatalmára” (prominenti quarumius piarum foundationum inspectionis potestate) hivatkozik. Tehát mind a főkegyúri Jogra, mind a felügyeleti jogra utal, amire nyilvánvalóan nem lett volna szükség akkor, ha ez utóbbit a főkegyúri jogból folyónak tekintette volna. A mondott törvényhelyre utalás pedig nyilvánvalóan azért látszott szükségesnek, mert a Jézus-társaság vagyonában több olyan elpusztult egyházi intézmény javai foglaltatnak, amiket királyaink korábban épen e törvénycikk alapján fordítottak a Jézus-társaság vallási és nevelésügyi tevékenységének előmozdítására. Egyébként az alapítólevélben világosan kimondatott, hogy a királynő a jezsuiták javait a tanulmányi alapnak azon célra adományozza, amelyre azok egykor a jezsuitáknak adtak.

illeti meg. A Corpus Jurisnak nincs egyetlenegy olyan értelmezésben részesíthető törvényhelye sem, mely a kezelő személyére tekintettel a főfelügyeleti jognak érvényét és alkalmazhatóságát csökkentené vagy korlátozná. Vagyis a jelenleg fennálló törvényeink szerint sem az alapító személye, sem az alapítványi ügylet formája, sem az alapítvány célja és rendeltetése, sem az alapítvány szervezete, sem az alapítványi tőke mennyisége és értéke, sem az alapítvány kezelőszerve, sem az alapítványnak esetleges felekezeti vagy nemzetiségi jellege, egyszóval az alapítvány létrejötténél és működésénél számításba jövő bármely elképzelhető mozzanat nem tehet különbséget arra nézve, hogy a főfelügyeleti jog az erre hivatott kormányhatóságok útján minden néven nevezendő alapítványra nézve a hivatkozott törvények rendelkezéséhez képest egyformán, azonos módozatok szerint és ugyanazzal a joghatállyal gyakorolható. Ennek az állásfoglalásnak helyességét az egyházak (vallásfelekezetek) is kifejezetten elismerték. A katolikus egyháznak erre az elismerésre a belügyminiszter által a szatmári püspökhöz intézett 189.362/1913. B. M. sz. leirat adott alkalmat. Ezzel a leirattal a magyar kat. püspöki kar 1914. évi március 18. napján tartott tanácskozmányán foglalkozott és a leirat kapcsán a katolikus egyház kezelésére bizott szegényügyi, tanulmányi, ösztöndíj, segély és jutalomdíj alapítványok fölött a kir. kormány által gyakorolt főfelügyelet kérdését is megvitatta. E tanácskozmányán elfoglalt elvi álláspontként Csernoch János hercegprímás, esztergomi érsek 1914. évi május hó 25. napján 3.373/1914. sz. alatt kelt előterjesztésében közölte a belügyminiszterrel, hogy „készséggel elismeri a magyar püspöki kar, hogy a hazai törvények, nevezetesen az 1715: LXXIV., 1723: LXX., 1791: XXIII. és XXVI. törvénycikkek Ő Felségének, a magyar királynak az egyházi alapítványok felett is főfelügyeleti jogot biztosítanak, amelyet Ő Felsége a kormány által gyakorol.” A protestáns egyházak által kezelendő alapítványok felett a főfelügyeleti jog szintén nem lehet vitás. Az 1791: XXVI. törvénycikk kifejezetten kimondotta, hogy az ágostai és a helvét vallású szegények vagy az ifjúság részére tett vagy jövőben teendő alapítványok, valamint a könyöradományok a protestánsoktól semmiképen el ne vétessenek, se kezeikből és igazgatásuk alól semmi szin alatt ki ne vétessenek; ez alapítványok igazgatása továbbra is maradjon azoknak kezében, akiket helyes renddel illet, értékben is érintetlenül meghagyassék; azok az alapítványok pedig, amelyek mind a két hitvallású evangélikusoktól az utolsó kormányzat idejében netalán elvették, azonnal visszaadassanak és a király főfelügyelete, hogy ez alapítványok az alapítók szándéka szerint kezeltessenek és fordítottassanak céljukra, ezekre is kiterjesztessék. Kétségtelen tehát, hogy a protestáns egyházak kezelésében levő alapítványok felett az államfőt főfelügyelet illeti. Ezt a jogot a magyarországi református egyház alkotmányáról és szervezetéről szóló I. te. 4. §-a szintén kifejezetten hangsúlyozza és a magyarországi református egyetemes konvent Budapesten, 1913. évi április hó 23-26. napján tartott ülésén elvileg szintén kifejezetten elismerte. A görög nem egyesült vallásúak alapítványai az 1791: XXVII. törvénycikk alapján szintén az államfő felügyelete alá tartoznak. E törvénycikk szerint „a királyi felségnek az alapítványok irányában megillető jogai amint azokat a szent Felség dicső emlékü őseitől vette, úgy fentebb említett Ő Felsége részére továbbra is érvényben; maradnak.” A törvényesen elismert vallásfelekezetek céljaira rendelt alapítványokról az 1895:XLIII. te. 20. § első bekezdése intézkedik. Ezeknél a vallásfelekezeteknél az illetékes miniszternek van joga az alapítványokra és vagyionkezelésükre felügyeletet gyakorolni, különösen örködni afölött, hogy az alapítványokat el ne idégénitsek, ne csorbítsák”, azok a kezelés rosszasa miatt veszendőbe

ne menjenek és hogy az alapítványok az alapítók akarata értelmében használtassanak fel.¹ Összefoglalva a mondottakat az alapítványi közjog sarkalatos tételének kell tekinteni azt a jogszabályt, hogy: mindennemű alapítvány felett a legfőbb felügyeleti jog az 1715: LXXIV., 1723: LXX. és 1791: XXIII. törvénycikk értelmében az államfőnek van fenntartva, aki a felségjogát azon kormányhatóság útján gyakorolja, amelynek ügykörébe a kérdéses alapítvány céljának természete szerint tartozik.²

2. Az alapítványi közjog további kérdése, hogy az állam felügyeleti joga milyen módon gyakoroltatik? Amidőn ezt a kérdést tárgyalom, reá kell mutatnom arra, hogy a felügyeleti jog gyakorlásának első követelménye az alapítványok összeírása.³ Első ízben az 1723: LXX. törvénycikk tett kísérletet az alapítványok számbavételére. E törvény végrehajtásaképpen az 1724. évi december 30. napján kelt királyi rendelet a helytartótanácsot biztosok kiküldésére utasította azzal, hogy minden megyéspüspöktől be kell szerezni a püspöksége területén lévő összes alapítványok jegyzékét, az ezekhez kötött kötelezettségek megjelölésével. Kötelezte e rendelet a helytartótanácsot arról való gondoskodásra is, hogy minden megyétől a kebelében lévő egyházi javokról és épületekről, illetve ezek állapotáról pontos, hűséges jelentést (informationem) szerezzen be. Ezen a királyi rendeleten alapuló adatgyűjtés iránt a helytartótanács az 1725. évi januárius 29. napján tartott ülésében intézkedett. Azonban az adatgyűjtés, mely az egyházi és a világi alapítványokra egyaránt kiterjedt, nagyon hiányos volt és így értéktelen lett. A megyék és városok, valamint az egyházi szervek nyilvánvalóan attól tartottak, hogy az összeírást a kezelési jogaik csorbitása követi, ezért a rendelet végrehajtását halogatták, sőt nehezítették. Ez a hallgatolagos ellen-

¹ Az alapítványoknak az egyházakkal szoros kapcsolatára mutat, hogy 1867 előtt a jótékony intézetek ügyét s általában a szegényügyet A m. kir. udvari kancelláriának az az osztálya intézte, mely az egyházügyek intézésére hivatva volt. (I. osztály.) Némileg különböző volt a helyzet a helytartótanácsnál, ahol több szakosztály foglalkozott az alapítványokkal (alapokkal). Az alapítványok túlnyomóan nagy része azonban az egyházi ügyekkel és az inségi ügyekkel együtt a 11. szakosztály ügykörébe tartozott. Mai szemmel nézve rendszertelenné látszik ez a beosztás azért is, mert az inségi ügyektől elválasztott filantropia és az orsz. alap ügyei a IV. szakosztályba tartozott. Ma valamennyi kormányhatóság foglalkozik alapítványokkal, sőt külön alapítványi osztály működik a belügyminisztériumban, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban és a honvédelmi minisztériumban.

² A „legfőbb felügyeleti jog” és „főfelügyeleti jog” kifejezések váltakozva fordulnak elő a közigazgatási és a bírói határozatokban. Helyesen „legfőbb felügyeleti jogról” csak az államfővel kapcsolatban lehet beszélni. A „főfelügyeleti jog” és a „kormányhatósági felügyeleti jog” azonos fogalom. A kormányhatóságok hatáskörére vonatkozik a közigazgatási gyakorlatnak az a szabálya, hogy: az alapítványok annak a kormányhatóságnak főfelügyelete alatt állanak, amelynek ügykörébe céljuk természete szerint tartoznak (6.910/1933. B. M. eln. sz.). Ha az alapítvány célja több kormányhatóság ügykörét érinti, a főfelügyeleti feladatok mikénti ellátása felől esetről-esetre történik intézkedés. A közjótékonsági alapítványok főfelügyelőhatósága *elvileg* a belügyminiszter. Ez az álláspont nyert kifejezést a kereskedelemügyi miniszternek 61.912/1923. XV. sz. határozatában, mely többek között a következőket tartalmazza: „Az alapítvány célja az, hogy évi kamataiból elszegényedett ügynökök, esetleg ezeknek hozzátartozói segíthessenek. Ezen alapítvány tehát csak közvetve érinti a gondozásomra bízott kereskedelmi érdekeket, mert elsősorban szegénysegélyezési és népjóléti célokat szolgál. Az ily alapítványok alapítóleveleinek jóváhagyása tehát nem az én, hanem Nagyméltóságod (népjóléti és munkaügyi miniszter, 1932. július 1. napjától belügyminiszter) hatáskörébe tartozik és a magam részéről csupán azt kell kérnem, hogy az ehhez hasonló alapítványok jóváhagyása előtt csupán véleményemet méltóztassék esetenként kikérni.” Ugyanilyen elvi alapon keletkezett a honvédelmi miniszternek 61.396/1933. sz. döntése, mely a hadiárkvá gondozása céljából létesített alapítványokra vonatkozóan ismerte el a belügyminiszter főfelügyeleti jogkörét. A most írt határozatokban elfogadott elvi álláspont újabban több oldalról – nem egészen alaptalanul – kritika tárgyává tétetett.

³ Az alapítványok összeírásának fontosságát – a jelentőségéhez mért terjedelemben – kimerítően tárgyalja Dárday Sándor (Az alapítványok iránti felügyeleti jogkör szabályozása. Felolvasatott a Magyar Jogászegylet 1896. évi december hó 14. napján tartott teljes ülésében. Magyar Jogászegyleti Értekezések, XIII. kötet, 3. füzet. Budapest, 1897.). Előadásom e része Dárday Sándor kimerítő adatgyűjtésének felhasználásával készült. Kiegészíteni törekedtem azt azokkal az általános érvényű rendeletekkel, melyek 1897. óta jelentek még»

állás valamennyi egyház részéről tapasztalható volt. Különösen a protestánsok igyekeztek az összeírást halogatni, mert élénk emlékezetükben volt az a tény, hogy a II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát követő időben alapítványaiknak egy része elvéteztett az előbbi állapotba visszahelyezés címén. Olyan törzskönyvek tehát, amelyek az összes alapítványokat magukba foglalták volna, nem készülhettek el. Így a főfelügyelet rendszeres gyakorlása kezdetét nem vehette. A későbbi törvények, nevezetesen az 1729: XXI., 1741:XLIII. és XXIV., 1751: XXI. 1765:XIII. törvénycikkek szintén tartalmazzak alapítványokról – de csak egyes alapítványokról – rendelkezéseket, azonban a főfelügyelet általános és rendszeres gyakorlásának nyomaira II. József uralkodásáig nem akadhatunk. II. József uralkodása alatt történt ismételt kísérlet az összeírára és pedig az 1784. évi június 7. napján kiadott helytartótanácsi rendelettel, mely a következőképp intézkedett: „Arra nézve, hogy minden alapítványi ügy kellően kezeltessék, a királyi helytartótanács általános érvénnyel elrendeli, hogy jövőre nézve félévénként . . . különleges (részletes) kivonat készíttessék az összes kegyes alapítványokról és hagyományokról, melyeket a keresztény hívők bármily cím alatt tettek és pedig azért, hogy jövőre nézve törvényes jellegűnek ismertessenek el és a szokásos módon állandóságuk megerősíttessék.” E rendelet alapján több éven át kimutatások tényleg készültek, hiányosságuk miatt azonban 1797. évi december hó 29. napján a helytartótanács az összeírást megismételtette. Bár a megismételt összeírás érdekében a helytartótanács a bejelentéseket állandóan szorgalmazta, a kívánt eredmény: a teljes, valamennyi alapítványt magában foglaló törzskönyv nem készülhetett el. Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy a hiányos törzskönyveknek következménye, hogy ma már nem lehet számot adni arról a nagymérvű pusztulásról, mely az alapítványokat az 1811. évi devalváció következtében érte. Régi iratokból ugyanis csak következtethetünk arra, hogy nagy számmal voltak olyan alapítványok, amelyek iskolai, nevelési, jótékonyági stb. célok támogatását voltak hivatva szolgálni, de ezek értékét ma már még megközelítően sem tudjuk megállapítani.

Több évtized mozdulatlansága után 1863. évi március hó 22. napján a helytartótanács ismét megpróbálkozott az összeírás foganatosításával. Ez alkalommal két rendeletet bocsátott ki. Egyiket a törvényhatóságokhoz, másikat pedig a római és gör. katolikus, továbbá görög nem egyesült püspökökhöz, a fő- és társas káptalanokhoz, valóságos apátokhoz és prépostokhoz, végül mindkét evangélikus hitvallású superintendenciákhoz. Az előbbi rendelet mindenekelőtt figyelmezteti a törvényhatóságokat a 12.996/1784., 34.183/1786., 38.856/1789. és 19.807/1793. számú rendeletekre és arra, hogy bár e rendeletek hatálya világosan megszüntetve nemcsak nem lett, de az 1854. évi augusztus hó 9. napján kelt császári nyílt paranccsal meg is erősített, mégis a törvényhatóságok részéről az alapítványok bejelentése körül gyakori mulasztások tapasztalhatók; miért is elrendelte a következőket: 1. Ezentúl minden új és világi osztályzatú jótékony alapítványról, valamint minden olyan hagyományról, mely valamely jótékony s világi kezelésű alapítvány vagy intézet tőkevagyonának szaporítására téteztett, az illető végrendelet, ajándékozási vagy egyéb, az alapítvány vagy hagyomány jogalapját képező okirat hiteles másolatának felterjesztése mellett esetről-esetre és pedig tekintet nélkül az alapítványi vagy hagyományi összeg mennyiségére, azonnal felelősség alatt jelentést kell tenni. 2. E jelentésnek azon esetben sem szabad elmaradnia, ha az alapítványok vagy hagyományok felől az illető köz- vagy magánintézet már közvetlen a bíróság vagy a végrendelet végrehajtója által értesített, álljanak bár ezek a főkor-

mányszék közvetlen felügyelete alatt vagy sem. 3. Hogy amidőn valamely világi jótékony-célú alapítvány vagy intézet általános örökössé tétetik, a bejelentés a végrendelet végrehajtásának mibenlétére is kiterjesztendő. 4. Ezen intézkedés alá nem esnek azon hagyományok, melyek világos szavakkal azonnali kiosztásra vagy beruházásra és folyó költségek fedezésére, valamint azon alapítványok és hagyományok sem, melyek tisztán családi érdekből tétettek, oly eseteket kivéve, amidőn illetően alapítványok és hagyományok az alapító vagy hagyományozó által világosan hatósági felügyelet alá helyeztetni kívánatnak. A második rendelet a törvényhatóságokhoz intézett rendelet másolatának csatolása mellett az egyházi hatóságokat arra hívta fel, hogy az abban foglaltak szerint az egyházi személyek által tett jótékony-célú alapítványokról és hagyományokról a jövőben a helytartótanácsot esetről-esetre értesítsék. E mellett figyelmébe ajánlotta az egyházi hatóságoknak, hogy jelentsék be a tudomásukra jutott végrendeleti hagyakozásokat is. Ezek a rendeletek sem hozták meg a kívánt eredményt. Kitűnik ez abból a körülményből, hogy amidőn 1867-ben a felelős minisztérium az alapítványokat a helytartótanácsától átvette, alapos tájékozódás a törzskönyvekből szerezhető nem volt. A törzskönyvek hiányosságát fokozta az a körülmény is, hogy a minisztériumok felállítása után a helytartótanácsnál hiányosan bár, de egységesen törzskönyvezett alapítványok különböző kormányhatóságok főfelügyelete alá kerültek. Ettől kezdődően ugyanis az alapítványok főfelügyeletét nem egy hatóság, hanem több miniszter gyakorolta és pedig az a miniszter, amelynek ügykörébe céljainak természete szerint a kérdéses alapítvány tartozott. A törzskönyvek hiányosságát elsősorban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium észlelte, ahova a helytartótanács által vezetett törzskönyvek és az alapítványok nagyobb részének: a tanulmányi, nevelési célokat szolgáló alapítványoknak felügyelete került. E vonatkozásban értékes történeti adat a vallás- és közoktatásügyi minisztérium számvevőségének 1868. november 20. napján tett előterjesztése, amely előterjesztésből az összeírás hiányosságán kívül az is kitűnik, hogy a helytartótanács másfél évszázad alatt nem volt képes az összeírást elrendelő királyi rendeletnek érvényt szerezni. Az előterjesztés ismertetése nem feladatom, ennek dacára két érdekes adatot meg kell említenem: 1. a helytartótanács által a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak átadott törzskönyvekben nem csupán a róm. kat. és görög kat. népiskolák javára szolgáló, hanem másnemű, tehát a belügyminisztérium ressortjához tartozó közjótékonyossági célokat szolgáló alapítványok is foglaltatnak és 2. a számvevőség meg volt győződve arról, hogy „nincs messze már azon idő, amidőn az országban különféle célokra létező alapítványok kezeléséről és mikénti fordítasaróli számadás követelteni fog a nyilvánosság örökös szeme által, – és nem ok nélkül, mert sok jelentékeny alapítvány létezhetik az országban, melyek a kormányzéknek eddigelé fel sem jelentettek és homályban talán nem mindig az alapítók akaratához képest kezeltetnek.”

Csak sajnálni lehet, hogy az alkotmány visszaállítása (1867.) után sem sikerült az alapítványok rendszeres, kimerítő összeírása, noha kísérletek ez irányban ismételten történtek. E kísérletek közül – a közjótékonyossági alapítványokat érdeklőleg – a volt népjóléti és munkaügyi miniszternek e tárgyban a törvényhatóságokhoz intézett rendeletei érdemelnek figyelmet. „Az alapítványok rendszeres és hatályos gyakorlása érdekében részletes és pontos adatokra s ezek alapján rendszeresen vezetett nyilvántartásra van szükségem – mondja a népjóléti és munkaügyi miniszter 26.634/1927. VII. sz. rendelete – amelyek e kormányhatóságot ügybeosztása alapján érdeklő mindennemű célvagyronról, azok státusáról, a vagyonokat kezelő szervekről, a vagyonkezelés és jöve-

delemosztás rendjéről, a célvagyonot megillető jogokról és az azt terhelő kötelezettségekről kimerítő felvilágosítást nyújtanak. Miután ezt a rendszeres nyilvántartást nélkülözni vagyok kénytelen és meggyőződtem arról, hogy annak hiánya a főfelügyeleti jog gyakorlását részben megnehezíti, sok esetben pedig lehetetlenné teszi, elhatároztam, hogy a helyszínére kiküldendő közegeim közreműködésével összegyűjtetem mindazoknak az alapítványoknak és egyéb célvagyonoknak törzskönyvezéséhez szükséges összes adatokat, amely vagyonok – rendeltetésüket tekintve – a népjóléti és munkaügyi kormányzati ügykörbe tartozó valamely közérdekű cél szolgálatára vannak hivatva. Felhívom címet (a törvényhatóság első tisztviselőjét) a következőkre: Szerezze be és foglalja járasonként kimutatásba a törvényhatósága területén keletkezett és a főfelügyeleti jogköröm alá tartozó mindazokat a közegészségügyi, kórházi, gyermekvédelmi, hadigondozási, rokkantellátási, általános közjótékonyossági alapítványokat és egyéb célvagyonokat, amelyek a vármegye törvényhatóságának, úgyszintén a törvényhatóság illetékességi területén létező községeknek (rendezett tanácsú – ma: megyei – városok, kis- és nagyközségek) vagy pedig a törvényhatóság területén létező akár természetes, akár jogi személyeknek (egyesület, intézet) kezelésében vannak. Ezekben a kimutatásokban tüntesse fel az alapítvány i. létesítőjének nevét, állását, lakhelyét, 2. keletkezésének idejét (felajánlási okirat keltét, a végrendelet keltének és kihirdetésének napját) és módját, 3. vagyonát részletezve (az ingatlan telekkönyvi adatait, terjedelmét; az ingóságokat, értékpapírokat, készpénzt), 4. rendeltetését (célját), 5. kezelőjének (felelős számadóinak) nevét és állását, lakáscímét, 6. kezelésének helyét (a pénztár, pénzügyintézet megjelölését), 7. azt, hogy alapítólevelét, *a*) mely kormányhatóság, *b*) mily számú rendelettel hagyta jóvá, 8. életbelépésének időpontját, 9. azt, hogy életbelépése esetleg miért késik (pl. az alapítványi vagyon harmadik személy javára haszonélvezeti jog terheli), 10. a szükséghez képest esetleg egyéb megjegyzéseket. Ugyanezeket az adatokat kell feltüntetni az alapokra vonatkozólag is, azzal a különbséggel, hogy az alapoknál az alap létesülésének körülményeit, tehát az alap létesítésére irányuló képviselőtestületi vagy törvényhatósági határozatokat és az alapokról esetleg kiállított kezelési szabályzatra vonatkozó adatokat kell a kimutatásokban feltüntetni. Egészíttesse ki ezeket a kimutatásokat az alapítóleveleknek a kezelőszerv őrizetében lévő eredeti példányáról készített hiteles másolatával – alapoknál az esetleg kiállított szabályzat (közgyűlési véghatározat) hitelesített másolat példányával – továbbá úgy az alapítványokat, mint az alapokat illetőleg az azokról készült legutóbbi számadási zárlattal és az arra vonatkozó közgyűlési véghatározatokkal (képviselőtestületi, törvényhatósági bizottsági véghatározatokkal). Mindazokban az esetekben, amikor a kezelőszervnek és esetleg az elsőfokú felügyeleti hatóságnak is kétsége van atekintetben, hogy az alapszerűleg kezelt vagyon alapnak vagy alapítványnak minősítendő-e, szerezze be és mellékelje a kimutatásokhoz mindazokat az iratokat, amelyek az alapítvány létesülésével, eddigi kezelésével kapcsolatban keletkeztek. Ha az alapnak vagy alapítványnak, akár létesülésének időpontjában, akár a kezelési időszak további folyamán ingatlan vagyona volt, az ingatlan vagyona vonatkozó hiteles adatok abban az esetben is csatolandók a kimutatáshoz, ha az ingatlan időközben elidegenítettett. Hangsúlyozom, hogy a törvényhatóság területén létező valamennyi község előljáróságának (rendezett tanácsú – ma: megyei – város polgármesterének) idevonatkozó jelentését mellékelni kell a kimutatásokhoz és pedig abban az esetben is, ha ezek a jelentések nemleges adatokat tartalmaznak. Végül be kell mutatni az iratokat azokról az esetleges még hagyatéki tárgyalás, avagy egyéb bírói eljárás alatt

lévő vagyonokról is, amelyek ugyancsak alapítványi célt lesznek hivatva szolgálni, de egyelőre még a kezelőszerv rendelkezésére nem állanak és alapítványszerű működést ki nem fejtenek.” Ez az összeírás szintén nem teljes, mert az egyházi alapítványok számbavételét nem tartalmazta, azonban kétségtelenül nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a közös néven karitatív alapítványoknak mondható alapítványokról tájékozódást nyújtson akkor, midőn az alapítványok rendszeres felügyeletének szabályozására kerül sor.¹

Az alapítványok összeírására vonatkozóan előadottakból annak a jogtételnek helyes- ségére kell következtetni, hogy minden alapítvány a kormányhatóság felügyelete alatt állván, valamennyi alapítványról, tehát mind a községek, törvényhatóságok, kormány- hatóságok, mind az egyházak, hitfelekezetek és magánszemélyek által kezelt alapítvá- nyokról törzskönyvet kell vezetni, amelyben minden alapítvány vagyona, céljára, keze- lésére és megszűnésére vonatkozó rendelkezéseket be kell iktatni.

3. Az alapítványfelügyelet² tartalma állandó viták tárgya. Mielőtt e kérdést bőveb- ben tárgyalnám, reá kell mutatnom arra, hogy az alapítványokat két csoportba kell oszta-

¹ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 25.397/1928. X. sz. alatt szintén összeíratta a felügyelete alá tartozó mindazokat az alapítványokat (alapokat), amelyek természetes és jogi személyek, községi jellegű iskolák, egyesületek, társaságok, zeneiskolák kezelésében vannak – ide nem értve az állami és felekezeti iskolák és egyéb állami és felekezeti jellegű tanügyi intézmények, valamint az egyházi jellegű intézetek és egyházi szervek kezelésében levőket. Az összeírás a következő adatokat tartalmazza: I. Folyószám. 2. a) Az alapítvány vagy alap neve; b) az alapító neve. 3. Az alapító okirat (alapítólevél, végrendelet stb.) nemének és keltének megjelölése, továbbá annak feltüntetése, hogy van-e az alapítványnak kormányhatóságilag jóváhagyott alapítólevele vagy nincs, s ha van, a kormányhatósági jóváhagyás száma és kelte. 4. Az alapít- vány vagy alap célja. 5. Az alapítvány vagy alap vagyona 1914. évi július hó 28-i állapot és a mai állapot szerint; mindkét állapot részletesen: nevezetesen megjelölve, hogy a vagyon ingatlan-e, és mekkora terü- letű és lehetőleg mekkora a becsértéke, ingóknál pedig készpénz, továbbá háború előtti állampapírok, a háborús állampapírok és egyéb értékpapírok és kötelezvények külön-külön, mindkettő az értékpapírok kibocsátója, neme és névértéke, esetleg árfolyam-értéke szerint részletezve. 6. Jegyzet-rovat. Ez az össze- írás teljesnek szintén nem mondható.

² Az alapítványok felett a kormányhatóságot megillető főfelügyelet! jog gyakorlása csak úgy lehet- séges, ha a kormányhatóság az alapítvány létesítéséről és a létesített alapítvány céljáról, vagyonáról és szervezetéről tudomást szerez. Ebből a célból az alapítványról alapítólevelet kell kiállítani és azt a kormány- hatóságnak be kell mutatni. Ennek az eljárásnak az alapítványi főfelügyelet gyakorlása szempontjából fennálló jogszabályszerű szükségességét állandóan követett bírói gyakorlatunk is elismeri, – nem ugyan az alapítvány létrejövetelének kellékeként, hanem a főfelügyeleti jog helyes gyakorlásának lehetővé tétele céljából. Az alapítólevelet azonban meg kell különböztetni az alapítást magában foglaló jogügylettől. Az alapítóügylet az alapítónak az alapítvány létesítését célzó magánjogi rendelkezése, amellyel meghatá- rozott megengedett célra vagyontárgyakat rendel azzal a szándékkal, hogy azok alapítványként kezel- tessenek. Ennek az ügyletnek az érvényességéhez, továbbá ahhoz, hogy az ügylet az alapítványt, mint jogképes személyt életrehívja, nem szükséges a kormányhatóság jóváhagyása. Ezzel szemben az alapító- levél az alapítvány szervezeti szabályait magában foglaló okirat; ebben az okiratban az alapítvány meg- jelölése és az alapító által megszabott kellékek megrögzítése végett elő kell adni magának az alapítóügyletnek a tartalmát is. Az alapítólevél kiállítása nem magánjogi ügylet, hanem közigazgatási cselekmény, amelyet az alapítvány céljának megfelelő kezelés és a kezelés ellenőrzése tesz szükségessé. Az alapítványi vagyon kezelése és általában az alapítvány önálló cselekvési képessége megkívánja a szervezeti és kezelési szabályok kellő rendezettségét. Ennek megítélése, hogy a szervezeti és kezelési szabályok a főfelügyelet szempontjából kielégítőek-e, a főfelügyeleti hatóság feladata. Ezért a főfelügyelet ellátására hivatott kormányható- ságot a szervezeti és kezelési szabályok tekintetében rendelkezési jog illeti. Ez a rendelkezési jog kiterjed arra is, hogy a főfelügyeleti hatóság megkívánja az alapítólevél kiállítását és az alapítólevélben foglalt szabályok érvényét és hatályosságát saját jóváhagyásától tegye függővé. Az alapítólevél kormányható- sági jóváhagyása egyébként nem egyéb, mint annak megállapítása és kinyilatkoztatása, hogy a kormány- hatóság az alapítvány szervezetét, kezelését és működését úgy, amint azt az alapítólevél feltünteti, a köz- érdek szempontjából kielégítőnek találta és nem látta szükségesnek, hogy az alapítvány szervezete, kezelése vagy működése tekintetében a közérdek követelményeinek biztosítása érdekében kikötéseket tegyen. Ahhoz pedig a bírói gyakorlatunk értelmében nem férhet kétség, hogy a kormányhatóság az alapítvány működését ilyen közérdekű kikötésektől teheti függővé, mert a m. kir. Kúria kimondotta (P. 2.592/1931.), hogy „a kormányhatóságnak az alapítványok feletti főfelügyeleti jogából következik, hogy a közhasznú alapít- ványok jóváhagyása alkalmával a kormányhatóság – az alapítvány szervezetének a közérdek követelményei- vel való összhangba hozatala végett – a felügyelet hatályosabb gyakorlását célzó kikötéseket tehet.”

nunk a kezelő személyére való tekintettel és pedig i. a kormányhatóságok kezelésében lévő és 2. más hatóság vagy magánszemély kezelésében lévő alapítványok csoportjába. Ez utóbbi csoport az elvek szabatos megállapítása érdekében ismét két alcsoportra osztható. Világi és egyházi szervek kezelésében lévő alapítványok alcsoportjára. Valamennyi alapítvány az államfő legfőbb felügyelete alatt állván, elvileg a főfelügyelet tartalma tekintetében a különböző alapítványok közt különbség nincs. A gyakorlat azonban különbözőségeket fejlesztett ki. Így jelentősen különböznek a többi alapítványoktól a kormányhatóságok kezelésében lévő alapítványok. Ezeknél a felügyelő és a kezelőszerv azonossága folytán felügyeletről csak két vonatkozásban lehet szó. Egyfelől meghatározott ügyekben az államfőhöz jelentés teendő, másfelől a Legfőbb Állami Számvevőszék valamennyi kormányhatósági kezelésben levő alapítvány számviteli munkáját ellenőrzi. Azok közé az ügyek közé, melyeket az 1897. július 14. napján kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott szabályzat szerint az államfő döntése alá kell bocsátani, tartoznak 1. alapítványi helyek s ösztöndíjak létesítése, ha azok az államkincstár vagy a közalapok terhére történnek (pl. Hálli nemes hölgy alapítványi, valamint a budapesti Ferenc József intézeti, továbbá a katonai nevelő- és képzőintézeti alapítványi helyek adományozása) és 2. a közalapok ingatlanainak bérlete és eladása iránt kötendő jogügyletek, egyezkedések, kártalanítások, törlések és kártérítés alóli felmentések, ha *a)* a bérlet iránt kötendő jogügyleteknél az évi bérösszeg a 20.000 frt-ot (40.000 P-t) meghalad és a bérlet tartama 10 évnél tovább terjed, rövidebb tartamú bérletnél, ha az évi bérösszeg 50.000 frt-ot (100.000 P-t) meghalad, *b)* az eladás iránt kötendő jogügyleteknél a vételár 20.000 frt-ot (40.000 P-t) meghalad, *c)* kétes esetekre vonatkozó egyezkedéseknél az elengedendő összeg 10.000 frt-ot (20.000 P-t), *d)* kártalanítás címén fizetendő fizetéseknél a fizetendő összeg 10.000 frt-ot (20.000 P-t) meghalad. A Legfőbb Állami Számszék ellenőrzése nem felügyelet. Ennek következtében az sohasem terjedhet valamely intézkedés szükségességének vizsgálatára, hanem csak arra, hogy az intézkedés számszaki lebonyolítása megfelel-e a számviteli törvény rendelkezéseinek. Ugyanis a miniszter csak a parlamentnek tartozik felelősséggel. A számszék jelentése alkalmas lehet ugyan a parlamenti felelőségre vonásra, de mégsem felügyelet. E vonatkozásokban ki kell emelnem, hogy a kormány hatóság közvetlen kezelése alatt álló alapítványok száma nem is jelentős. A belügyminisztérium kezelésében mindössze 46 alapítvány van. Ezek nagyobb része olyan, melynek kezelésére az alapító végrendeletben kérte fel, kisebb részénél (4) a kezelés hatósági rendelkezésén alapszik. Egyébként a kormányhatóságnak nem feladata az alapítványok kezelése; nemcsak azért, mert a felügyelet és kezelés összeolvadása folytán a kezelő önmagának bírójává válik, hanem azért sem, mert az adminisztráció fölösleges szaporításával jár. A fejlődés arra irányul, hogy a kezelés az alsófokú igazgatási szerveknek engedtesse át. A jogi értelemben alapítvány-felügyeletről tehát csak a kormányhatóságtól különböző szervek kezelésében levő alapítványoknál lehet szó. A felügyelet pedig kiterjed 1. az alapítvány keletkezésekor annak vizsgálatára, hogy *a)* a kitűzött cél közérdekűnek minősül-e, *b)* a kirendelt vagyont elegendő-e a cél elérésére és *c)* a meghatározott kezelőszerv a kezelésre alkalmas-e; 2. az életbeléptetés után pedig annak ellenőrzésére, hogy *a)* célja betartatik-e, *b)* jövedelme a cél érdekében használtatik-e fel és *c)* kezelőszerve megtartja-e az alapítványi ügylet, illetve az alapítólevél vagy a kezelési szabályzat előírásait.

Amidőn tehát az alapítványfelügyelet tartalmát vizsgálom, hármas irányban

kell megállapítást végezni. Éspedig: *a)* a célkitűzés, *b)* az alapítványi törzsvagyon és *c)* a kezelőszervre vonatkozóan.

a) A célkitűzés kérdésében a felügyelet annak ellenőrzésére terjed ki, hogy a megvalósítani kívánt cél közérdekűnek és tartósnak tekinthető-e. Jótékony, kegyeleti, egyházi, iskolai, kórházi, tudományos, közművelődésig hadigondozási, általában közhasznú célra irányuló alapítványokon felül a kormányhatóságok és a bíróságok közérdekűnek tekintik a családi alapítványokat is, amelyek egy vagy több meghatározott családhoz tartozók nevelésével, kiházasításával, vagy tartásával járó költségek fedezésére vagy hasonló célú szolgáltatásra irányulnak. Ez utóbbi alapítványokat a korábbi gyakorlat szembeállította a közérdekű alapítványokkal és magánalapítványoknak nevezte. E megkülönböztetéstől a közigazgatási és a bírói gyakorlat újabban eltekint és a családi alapítványok közérdekű jellegét igyekszik kidomborítani. A közérdekű jellegből következik, hogy az alapítvány célja sohasem ütközhet a jóerkölcsbe, a közrendbe és törvény vagy más törvényes jogszabály intézkedésébe. Ha valamely alapítvány ilyen (röviden: meg nem engedett) célzatú, a felügyeleti hatóság annak életbeléptetését megakadályozhatja. Egyébként az alapítványrendelet érvényességéhez¹ a kormányhatóság jóváhagyása nem szükséges.² Főlegesen bővebben indokolni, hogyha az alapítvány oly intézmény létesítésére irányul, amelynek megvalósításához a törvény szerint hatósági jóváhagyás szükséges, az esetben ennek a hatóságnak jóváhagyása az alapítvány életbeléptetésének előfeltétele. Ha tehát az erre hivatott

¹ Hogy az alapítvány keletkezésében az alapítónak erre irányuló magánjogi rendelkezésén felül kormányhatósági jóváhagyás nem szükséges, nem következik az, hogy az alapítónak alapítvány létesítését célzó minden rendelkezését érvényes ügyletnek kellene elismerni. Általánosan elismert jogelv ugyanis, hogy a törvény által tiltott, a közérdekbe vagy egyébként a közrendbe ütköző vagy a jó erkölcsökkel ellenkező célra jogügyletet létesíteni érvényesen nem lehet s hogy minden ilyen jogügylet semmis. Ebből következik, hogy az alapítónak alapítvány létesítésére irányuló ilyen természetű rendelkezése sem állhat meg. Ilyen esetekben elsősorban az alapítványok körüli közérdek képviselőjére hivatott közalapítványi kir. ügyigazgatóságnak feladata, hogy az alapítvány létrejövetele ellen kifogást emeljen; ezenfelül az alapítványok feletti felügyeletre hivatott hatóság sem veheti az ily alapítványok létrejövését tudomásul, sőt e hatóságnak utólag is gondoskodnia kell arról, hogy az ily törvényellenesen netalán létrejött alapítványok fennállása s az alapítványi vagyonnak a törvényellenes célra fordítása esetleg közigazgatási kényszer alkalmazásával is megakadályoztassék. Egy példával e kérdést jobban megvilágíthatom. Az alapító családi alapítvány létesítése iránt rendelkezik a végrendeletében, az alapítvány céljául azonban nem az említett közérdeket jelöli meg, hanem úgy rendelkezik, hogy az alapítvány jövedelmét mindenkor az a személy élvezze, aki hitbizományi birtokos lenne az esetben, ha nem alapítványt, de hitbizományt létesített volna. Az ilyen alapítványrendelet törvényellenes, mert a kívánt cél csak hitbizomány alapítása útján érhető el.

² Gróf Tisza István határozottan, sőt élesen foglalt állást a szövegben mondott felfogás mellett (1914. július 22.). „Egyházi életünknek – írja – egyik régi elintézetlen ügye az alapítványok s illetőleg a felettük való állami felügyelet kérdése, amelyben a jogügyi igazgatóság s a kultuszminisztérium a régi abszolutisztikus római jog felfogásához híven több-kevesebb konzekvenciával azt az álláspontot képviseli, hogy az alapítványok jogi létüket csak esetről-esetre adott állami elismerésből nyerik. Megvallom, ez a felfogás elvi álláspontommal s az autonómiájukra féltékeny protestáns egyházak jogos törekvéseivel homlokegyenest ellentétben áll, úgy hogy felvettem volt vele a harcot különböző kormányok idejében s igen óhajtanám, ha sikerülne a kérdést olyan alapítványi törvénnyel megoldani, amely a liberális jog álláspontjára helyezkedve az alapítvány lételet állami elismeréstől függetlenül megengedi, viszont azonban magától értetődően módot nyújt a hatékony állami ellenőrzésnek.” Az eltelt negyedszázad alatt az alapítványi jog vitás kérdéseit, elsősorban az alapítvány keletkezésének kérdését a bírói gyakorlat tisztázta; ezért külön alapítványi törvény meghozatalát sürgetni – ezidő szerint – indokolatlannak mutatkozik. E helyett szükség lenne olyan gyűjtemény összeállítására, mely az elvi tartalmú közigazgatási és bírói határozatokat tartalmazza.

hatóság a szükséges jóváhagyást megtagadja, a főfelügyeleti hatóságnak joga van arra, hogy a cél megváltoztatása iránt intézkedjék. A cél megváltoztatására egyébként a már életbeléptetett alapítványoknál is sor kerülhet.¹ Egy, már életbeléptetett alapítvány működésének tartalma alatt ugyanis megállapítást nyerhet, hogy az alapítvány célja lehetetlenné vált, a közjót veszélyezteteti vagy nyilvánvaló, hogy a megváltozott életviszonyok között az alapító szándékának többé meg nem felelhet. Ilyen esetben az alapítvány-felügyelet feladata a cél megváltoztatása körüli intézkedések megtétele. Önként értendő, hogy a cél megváltoztatásakor figyelembe kell venni az alapítónak szándékát és gondoskodni keli arról, hogy az alapítvány vagyonának jövedelme azoknak a személyeknek javára maradjon fenn, akiknek javára előbb is szolgált.

b) Az alapítványi cél vagyontárgyak nélkül meg nem valósulhat, következésképp az alapítvány létesülésének a főfelügyeleti hatóság által ellenőrzött kelléke a vagyonrendelés. A vagyont az alapító már életében élők közti jogügylettel avagy halála esetére végrendelettel, öröklési szerződéssel, halálesetre szóló ajándékozással juttatja a kezelőszervnek.

¹ A célváltoztatás lehetőségét mind a közigazgatási, mind a bírói gyakorlat kifejezetten elismeri. A Kúria 2.592/1931. sz. ítéletében többek között a következőképp rendelkezett: Amennyiben az alapítólevélben közelebbről meghatározott cél megvalósítása időközben lehetetlenné vált, vagyis az annak idejében felállított, de időközben megszűnt középfokú kertészeti és gazdasági szakiskola újból életre nem keltethető, a kormányhatóság mint felügyeleti hatóság van hivatva az alapítók, illetve jogutódai meghallgatásával a ζ alapítvány új célját megjelölni és pedig a lehetőség szerint figyelemmel azok körére, akiknek támogatása az alapítvány létesítésekor az alapítók szeme előtt lebegett. – A célváltoztatásra vonatkozólag rendkívül becses adat olvasható az 1790. esztendőben Budára rendelt országgyűlésnek tárgyalásairól készült hivatalos feljegyzések között. „Sokkal nagyobb Vetélkedésekre szolgáltatott alkalmatosságot – olvashatjuk a feljegyzésekben – az ez után támasztott Kérdés, tudni-illik: valyon a' Fundációkat lehet e' Fundátornak értelmével, és Szándékával meg-egyező más kegyes végekre fordítani, és ha lehet, vagyon e' Jussa a Státusoknak ebbe belé-avatkozni? Némellyek egy-általlyában tagadták mind azért, hogy a' Fundációknak czéljával és szentségével egy-általlyában meg nem egyezne, mivel e' szerént a' Fundátorok bizonytalanok lévén, a magok czéljának el-érésében, a Fundációk tételétől elidegenednének, s következés képpen a Közönséges-társaságnak belőle nagy fogyatása, és tetemes kára következne; mind pedig azért, hogy ha a' Kérdés alatt lévő Fundációkra nézve bé-tetnének, a Hit-Levélnél ezen Szók: citra consensus Statuum etc. már ezen Szókban alattomba bele-foglaltatna az az erő, melly szerént a' Fejedelem a Státusok egyes-értelmével a Fundációkat változtathatná, mellyet a fellyebb ki-tett okra nézve tselekedni éppen nem lehetne. Ellenben mások azt állították, hogy a' Fundációknak állapotya is a' Törvény-tévő Hatalom alá tartozik, a' pedig közös lévén a' Fejedelemmel és Státusokkal, abban való avatkozástól, a Fundációknak nagyobb bátorságára nézve-is, őket meg-fosztani tellyességgel nem lehetne, annyival-is inkább, hogy a' Törvényből Példát-is hozhatnak -elő, melly szerént nem csak a' bizonyított meg, hogy a' Török némelly pusztítása után bizonyos Fundációk a Státusok egyes értelmével igazítottanak-el, hanem egészen megvilágosított az-is hogy noha kegyes, de csak ugyan különböző végekre fordítottak. Emiuttették F. Mária Theresiát is, aki az Érseki és Szerzetes jószágokból Püspökségeket állított fel. Említették azt-is, hogy ha valamely Képre Fundáció volna, és az elpusztulni találna: ezen alkalmatossággal nem csak szabad, hanem szükséges volna a reá szánt Fundációt más kegyes végekre fordítani. Midőn pedig mind ezeknek elől-számlálásával egyesülni nem lehetett volna, némellyek, hogy ennek-is el-intézése a Fejedelemre bizattasson, mások pedig, hogy a Hit-Levélnél egy-általlyában ki-hagyattasson javasolni kezdték. De sem egyike, sem másikára nézve a Státusok egyes-értelmére nem léphetvén; végezetre hosszas Vetekezés után ezen Czikkely meghatározottat eszerint: meg-maradván tudnia-illik első része ezekben; „Ecclesias Dei in suis Juribus conservabimus” a, több utánna következendők, mind ki-hagyattattak, hanem helyekbe tétettek ezek: „Fundationes cujuscunque nominis, ad mentem Fundatorum administrari faciemus.” (Naponként-való jegyzései az 1790-dik esztendőben felséges II-dik Leopold Császár, és magyar országi király által, szabad királyi városába Budára, szent Jakab havának 6-dik napjára rendelt, és szent András havának 3-dik napjára Posony királyi Városába által-tétetett, és ugyan ott, következő 1791-dik esztendőben Bőjt-más havának 13-dik napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének. Buda» 1791.

Ez a juttatás rendszerint az alapítvány-felügyelet közreműködése nélkül történik. A gyakorlat szerint azonban az alapítvány a működését mindaddig meg nem kezdeheti, amíg az alapítványrendelet a kormányhatóság által tudomásulvéve nem lett. A vagyon minősége az alapítványrendelet érvényességére befolyással nincs. Minden olyan vagyontárgy, mely a kitűzött cél elérésére jövedelmet nyújtani képes, az alapítvány törzsvagyonául kijelölhető. Tehát a vagyon ingó vagy ingatlan mivolta teljesen közömbös. Közömbös az is, hogy az ingó vagyon készpénzben, vagy értékpapirban adatik-e át az arra kijelölt kezelőszervnek.¹ A már életbeléptetett alapítványnál a kormányhatóság feladata a vagyon sértetlen megőrzésének² ellenőrzésére irányul. Ezt a sértetlen megőrzést többféle módon ellenőrzi. Az ellenőrzés évszázados módja, hogy a magánosok, társulatok, községek, hitfelekezetek, törvényhatóságok az általuk kezelt alapítványokról évenként számadásokat terjesztenek fel a kormányhatósághoz.³ A világháborút követő gazdasági leromlás az alapítványokat is súlyosan károsította. Vagyonuk nagy része elértéktelenedett. Ez az elértéktelenedés az adminisztráció egyszerűsítése érdekében azt vonta maga után, hogy a kormányhatóságok a számadások évenkénti bemutatásától eltekintettek oly esetekben, midőn az alapítvány jövedelme a célt tovább nem szolgál-

¹ Az alapítványi vagyon követelésből is állhat. Pl. pénzösszeget rendel ugyan alapítványul az alapító, de az utánjelzálogi biztosítással vagy anélkül – egyelőre csak kamatot fizet (81.148/1931. B. M. és 220.647/1937. B. M. sz. határozat).

– A sértetlen megőrzést biztosítja a 9.871/1921. M. E. sz. rendelet, mely az 1920: VI. törvény-cikk alapján bocsátott ugyan ki, de nem tartalmaz új jogszabályt, csak a szokásjogot foglalja írott szabályba. Épen ezért kibocsátása – látszólag – szükségtelen volt. Ismételten felvetődött a kérdés, hogy a rendelet hatályban van-e? E kérdésre az 1922: XVII. te. 6. §-ában foglalt felhatalmazásra hivatkozással kiadott 6.976/1922. M. E. sz. rendelet alapján igenleges feletet kell adnom. E rendeletről eltekintve a közigazgatási állandó gyakorlat jogszabállyá fejlesztette ki, hogy az alapítvány törzsvagyonához tartozó vagyontárgyak tulajdonának átruházásához (elidegenítéséhez), általában a törzsvagyon állagának minden olyan megváltoztatásához vagy csökkentéséhez, amely nem esik a rendes vagyonkezelés körébe, a kormányhatóság jóváhagyása szükséges (158.228/1929. B. M. XII. sz.). A belügyminiszter a főfelügyelete alá tartozó, alapítványok ügyeiben a jóváhagyást csak akkor adja meg, ha az elidegenítés az alapítványra nehezedő a kezelőszerv hibáján kívül előállott, aránytalanul súlyos terhek rendezése, az okszerű gazdálkodás lehetővé tétele vagy az alapítvány céljának előmozdítása érdekében szükséges. Bizonyára fölösleges hangsúlyoznom, hogy az elidegenített vagyontárgyért kapott ellenérték a törzsvagyon állagában az elidegenített vagyontárgy helyébe lép. – Ugyancsak a vagyon sértetlen megőrzését célozza a közigazgatási gyakorlatnak az a szabálya, hogy az olyan jogügylet érvényességéhez, amely a törzsvagyonhoz tartozó vagyontárgyknak jelzáloggal vagy más dologi joggal megterhelésére, a vagyontárgyakon más telekkönyvi jogok alapítására irányul, a kormányhatóság jóváhagyása szükséges. Jóváhagyásra nincs szükség a rendes vagyonkezelés körét meg nem haladó jogügyletek kötéséhez. Jelzálogjoggal megterheléshez a belügyminiszter csak akkor ad jóváhagyást, ha 1. a jelzálog jog hasznos beruházásokra vagy az alapítványt terhelő öröklési és azzal kapcsolatos vagyonátruházási illeték kiegyenlítésére szükséges kölcsön biztosítására szolgál, 2. a kölcsön a jelzáloggal már korábban biztosított kölcsönök összegével együtt sem haladja meg a törzsvagyonhoz tartozó ingatlanok kataszteri tiszta jövedelmének pengőösszegként számításba vett húszszorosát, házadó alá eső ingatlanoknál pedig azok nyers házbérijövedelmének (haszonértékének) négyszeresét, 3. a beruházások céljából felvenni kívánt kölcsön törlesztési ideje a jelzálog jog telekkönyvi bejegyzésétől számított harmincöt évnél, az öröklési és ezzel kapcsolatos vagyonátruházási illeték kiegyenlítése céljából felvenni kívánt kölcsön törlesztési ideje pedig a jelzálog jog telekkönyvi bejegyzésétől számított öt évnél nem hosszabb és 4. a kölcsön törlesztési részleteit és kamatait a jövedelmekből az alapítvány céljának veszélyeztetése nélkül lehet fedezni.

³ A törvényhatóságok és a községek a kezelésükben levő alapítványokról a 78.026/1907. P. M. sz. (Pénzügyi Közlöny 1907., 783. 1.) körrendelettel megállapított minta rovatainak kitöltésével készítenek zárszámadásokat,

hattá. A legtöbb esetben ugyanis az elértéktelenedés oly nagymérvű volt, hogy az alapítványok törzsvagyona a papír és portó-költségek fedezésére sem lett volna elegendő. A gazdasági leromlás következtében tehát csak a jelentősebb vagyonú alapítványokra vonatkozólag maradt fenn az előrebocsátott jogszabály.

A vagyonfelügyelet körében jogában áll a kormányhatóságnak – az alapítólevélben részére esetleg fenntartott jogokon felül – az alapítványi vagyonról az alapítvány kezelőszervétől a számadásokon kívül külön jelentéseket kivánni. E joggal a kormányhatóságok főként a számadások felülvizsgálata alkalmával élnek. Mindezek a jogok azonban a vagyonellenőrzésre nem elegendők. A tapasztalat azt mutatja, hogy az ellenőrzésnek csaknem egyedül alkalmas módja: a felügyeleti vizsgálat.¹ A belügyminisztérium rendszeresen gyűjti és „Alapítványfelügyeleti munkálatok gyűjteménye” cím alatt kéziratos kötetekbe foglalta és foglalja a már elkészült és a még rendezésre váró vizsgálati jelentéseket. Ezekből a jelentésekből kitűnő közigazgatási gyakorlat alapján a vizsgálatok elrendelését és foganatosítását a következők szerint vázolhatom: a vizsgálatot, a főfelügyeletet gyakorló, tehát az a miniszter rendeli el., akinek ügykörébe az alapítvány céljának természete szerint tartozik. Korábbi törvényeink a felügyelet keretében megejtendő vizsgálatoknál az illetékes megyéspüspökök közreműködését vették igénybe. Ennek magyarázata az, hogy az úgynevezett kegyes alapítványokat ε törvények kibocsátása idején főleg a katolikus egyház kezelte. Abban az időben tehát az ellenőrzés kivánalma az volt, hogy az egyházi szervek kezelésében lévő alapítványok megvizsgálását is a megyés püspökök eszközöljék. Ilyen vizsgálatnak történelmi példáját adja az 1715:LXXIV. törvénycikk, amely a bozoki vár és uradalom tulajdonjoga tekintetében a Nagyszombatban lévő Szelepcsényi szeminárium és az ugyanottani jezsuita-kollégium közt támadt vita elintézését célozta. Ez a peres vita az országgyűlés elé került. A rendek foglalkoztak a kérdés jogi részével is és a vonatkozó felterjesztésükben azt a kívánságukat is kifejezték, hogy a jövőben törvény útján biztosítsák minden hasonló alapítvány ellenőrzését. A felterjesztés többek között a következőket tartalmazta: „Az alapítók hivatalbeli utódjainak és a megyéspüspököknek joguk legyen úgy az országban, mint az azon kívül alapított szemináriumokra akár személyesen, akár kiküldöttjeik által felügyelni, számadásaikat megvizsgálni és vigyázni, hogy az alapítvány feltételeinek pontosan elég legyen téve. Ha valami hiányt vagy szabálytalanságot vennének észre, azt az országban saját hatalmukkal igazítanak meg, az országon kívül pedig az illető egyházi vagy világi hatóságnál eszközölnék ki e hibák kijavítását. Ő Királyi Felsege pedig magának fenntartaná, hogy ugyanezt legfőbb hatalmánál fogva ahol és amikor neki tetszik, esetleg biztosai által eszközöltesse.” Ezt a felterjesztést a király elfogadta, törvénnyé szövegeztette, de a szövegből a püspökök felügyeleti ténykedését teljesen kihagyatta. Egyben a legfelsőbb felügyeleti jogot, mint fenntartott királyi jogot, a többi felekezet által kezelt ifjúsági alapítványokra is kiterjesztette. A törvény szövszerű szövege a vizsgálat tárgyában akként rendelkezik, hogy „a rendek Ő legszentségesebb Felsege jószágos helybenhagyásának hozzájárulásával végezték, hogy ennek a várnak a nagyszombati Szelepcsényi-féle papnevelő intézet és az ugyanoda való jezsuita társaság testülete közt peressé vált ügyében a Főmagassagú Herceg Bibornok, mint esztergomi

¹ A jelentősebb vagyonú alapítványok állagának sértetlen megőrzését, a vagyon gyümölcsöztesítésének módját és a vagyonkezelés egyéb körülményeit, úgyszintén a jövedelem rendelkezésű felhasználását a kormányhatóság rendszeresen ismétlődő helyszíni vizsgálatok útján ellenőrizteti (185.326/1929. N. M. M. VII. sz.)

érsek a részéről Őfelsége elébe terjesztendő és ettől kiválasztandó törvénytudó férfiakkal együttesen a kiküldetéssel nyert hatalomnál fogva a jogszerint megengedendő megengedése mellett eljárasson.” Hasonló rendelkezéseket a későbbi törvényeink is tartalmazzanak. A dikasztériális kormányrendszer megszűnése után a felügyeletnek ez a módja nem maradt gyakorlatban. Az alapítványi vagyonok és az a körülmény, hogy az alapítványi célok szolgálatára rendelt vagyontárgyak jövedelmei tényleg a kitűzött célokra fordíthatnak-e, a helyszínen rendszeresen vizsgálva nem voltak. Ezek a vizsgálatok ismét 1925. évben kezdődtek. Céljuk kettős volt. Egyik a felügyelet hatályosabbá tétele, a másik a helyszínen gyakorlati tapasztalatok szerzése azért, hogy az alapítvány-felügyelet szabályozásakor kellő adat álljon a kormányhatóság rendelkezésére.

A vizsgálattal kapcsolatban még a következőket kell kiemelnem. A vizsgálatot elrendelő határozatban az alapítvány megnevezésén kívül körül kell írni, hogy a vizsgálat mire terjedjen ki, egyben meg kell nevezni a vizsgálóbiztosokat. Rendszerint a vizsgálatot jogászai képesítésű fogalmazási tisztviselő végzi, aki mellé a számviteli teendők ellátására a számvevőség egy tagja rendeltetik ki. A vizsgálat eredményessége gyakran kívánatossá teszi a gazdasági és esetleg a műszaki ismereteket is. Ilyen esetekben gondoskodás történik arról is, hogy a kiküldött vizsgálóbiztos rendelkezésére műszaki és gazdasági tisztviselő álljon. Bár a vizsgálat érdektelensége minden esetben megkivánná, hogy a gazdasági és műszaki teendőket is a kormányhatóság központi státusába tartozó személyzet lássa el, mindazonáltal a költségkiméltés és részben a helyi ismeretek szükségessége okából a műszaki teendők ellátására az illetékes államépítészeti hivatal, a gazdasági teendők ellátására pedig az illetékes gazdasági felügyelő kéretik fel. Elvi akadályja nincs annak, hogy a kormányhatóság a vizsgálat teljesítésére a törvényhatóság első tisztviselőjét jelölje ki. Erre a gyakorlatban már volt példa. Bárki teljesítse a vizsgálatot, azt a megbízás igazolásával és annak megállapításával kell kezdenie, hogy a vonatkozó összes iratok a kezelő által rendelkezésre bocsáttattak-e? A vizsgálóbiztos ezt követően a következő megállapításokat végezze: 1. Van-e az alapítványnak kormányhatóságilag jóváhagyott alapítólevele. Ha alapítólevéllel a kérdéses alapítvány nem rendelkezik, vissza kell térni az alapítási ügyletre, tehát arra az élők közti vagy halálesetre szóló jogügyletre, mely az alapítványrendeletet tartalmazza. 2. Ezt követően számbaveszi az alapítvány vagyontárgyait a következő csoportosítás szerint: A) ingatlanok, B) ingók. Ez utóbbiak részletezésképpen a) a kezelő kezén levő készpénz, b) a betétkönyvben vagy folyószámlán elhelyezett készpénz, c) értékpapírok, melyek közé úgy a részvények, mint a záloglevelek és az állampapírok soroztatnak. Az ingatlanok számbavétele kapcsán nélkülözhetetlen a telekkönyvi kivonatok beszerzése. Erre elengedhetetlenül azért van szükség, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy az ingatlanok térmértéke az alapítólevélben nincs szabatosan meghatározva és hogy az alapítványi ingatlanok tulajdonjoga igen sok esetben nem az alapítvány mint jogi személy, hanem a kezelőszerv javára van telekkönyvileg bekebelezve. Amennyiben ilyen megállapítás történne, a vizsgálóbiztos kutatja annak okát, hogy a bekebelezés így módon a kezelő közreműködésével, avagy a nélkül történt. A készpénzvagyon számbavétele szabályszerű rovancsolás nélkül nem lehetséges. Ezt a rovancsolást a kiküldött számvevőségi tisztviselő végzi. A betétek és folyószámlák számbavételénél minden esetben meggyőződést kell szerezni a kérdéses pénzügyi bonitásáról. Ezt a múltak szomorú tapasztalatai teszik szükségessé; pl. egyik alapítványnak ilyen okból bekövetkezett vagyonvesztése egymagában kb. negyedmillió aranykorona volt, mely veszteség hosszú időre bénította, sőt még ma is akadályozza a kérdéses ala-

pítvány jótékonyági feladatainak megvalósítását. Az értékpapírok számbavételénél különös gondot fordítson a vizsgálóbiztos annak megállapítására, hogy 1914. évi július hó 7. napján az alapítvány kezelésében milyen értékpapírok voltak, ezt követőleg 1924. évi július hó 1. napjáig milyen papírok szerezettek és az értékpapírok közül melyek azok, melyek az 1928: XII. törvénycikk szerint valorizálásra számot nem tarthatnak. Ez a megállapítás egyben számbavétele annak a nagy veszteségnek, mely az alapítványokat a háború és az azt követő gazdasági leromlás idején érte. A vagyontárgyak számbavételét a helyszíni vizsgálat azon megállapítása kövesse, hogy a törzsvagyon jövedelmezősége megfelel-e a közérdek kívánalmainak. Ennek eszközlése végett a vizsgálóbiztos az ingatlanok kezelését veszi számba. Az ingatlanok rendszerint bérbeadás, illetve haszonbérbeadás útján vannak hasznosítva. Nincs törvényes jogszabály, mely a jövedelmeztetés módját előírná. A gyakorlat azonban oly módon alakult ki, hogy az alapítvány tulajdonát képező bérházak lakásai és kisebb üzlethelyiségei rendszerint a kezelők által szabad kézből, nagyobb üzlethelyiségei és mezőgazdasági ingatlanai pedig nyilvános versenytárgyalás útján adatnak bérbe. A szabadkézből bérbeadott lakások és üzlethelyiségek bérének felülvizsgálatánál a vizsgálat kiterjeszkedik annak megállapítására, hogy a szerződésileg megállapított bérek megfelelnek-e azoknak a bérösszegeknek, melyeket hasonló lakásokért és üzlethelyiségekért az alapítványi bérház közelében más bérlők magánosoknak fizetnek. Árlejtés útján történt bérbeadásnál ilyen megállapításra rendszerint szükség nincs. Ezt csak akkor kell vizsgálni, ha akár az árverés lefolytatása, akár pedig a gazdasági szakértők véleménye ennek vizsgálatát szükségessé tenné. A készpénzvagyon gyümölcsoztetése bankbetétként vagy folyószámlán történvén, a bankbetét és folyószámla kamatjöveldelme minden különösebb nehézség nélkül ellenőrizhető. Az értékpapírok jövedelmezőségének vizsgálata arra is kiterjed, hogy annak nagysága megfelel-e az alapítvány érdekeinek és nem merül-e fel szüksége annak, hogy az értékpapírban lévő vagyon más vagyontárgyba (pl. ingatlanba) fektetessék. A jövedelmezőség vizsgálata kapcsán ki kell terjeszkedni arra is, hogy a jövedelem felhasználása összhangban van-e az alapítólevél, ilyenek hiányában az alapítványi ügylet előírásával.¹ A vizsgálat súlypontja ezen a kérdésen fekszik. Már az 1723: LXX. törvénycikk kifejezi, a felügyeleti jog tartalmaként azt mondja, hogy Ő Felsége annak megvizsgálását tartotta fenn magának, vajjon az alapítványnak elég tétetik-e. Hasonló rendelkezést tartalmaz az 1751: XXI. törvénycikk is, amely az alapító szándékának és akarátának pontos teljesítését ellenőrizni rendeli. Ugyancsak az 1791: XXIII. törvénycikk az alapítványoknak az alapítók szándéka szerinti igazgattatását mondja ki. A vizsgálat azonban nemcsak megállapításokat, hanem javaslatokat is eredményezzen. Javaslatokat, amelyek a felügyeletet hatályosabbá, a kezelést egyszerűbbé és az alapítók szándékának betartását lehetővé teszik.

¹ A kormányhatóság feladata arról gondoskodni, hogy az alapítvány vagyonát az alapító akaratának megfelelően kezeljék s jövedelmeit az alapítvány céljára fordítsák (6.427/1934. B. M. eln. sz.). Ha az alapító az alapítványi ügyletben a kezelés tekintetében utasításokat adott, ezektől a kezelőszerv csak akkor térhet el, ha teljesítésük az alapítvány érdekével ellenkeznék és emiatt a kormányhatóság a kezelő szervet alóluk felmenti. Amíg az alapító él, ehhez a felmentéshez az alapító hozzájárulása szükséges (6.375/1934. B. M. eln. sz.); kivéve, ha távollét, cselekvőképtelenség vagy egyéb fontos ok miatt tartósan gátolva van a nyilatkozásban.

c) Az alapítvány kezelőszervét rendszerint az alapító jelöli ki¹. E szerv egy vagy több természetes személy, jogi személy (község, törvényhatóság), avagy valamely jogi személynek meghatározott szerve (pl. valamely törvényhatóság mindenkori alispánja) lehet. Az alapítványi felügyeletnek a kezelőszerv kijelölésére csak akkor van befolyása, ha az alapító azt a) a kormányhatóságra bízta, vagy b) kijelölése nem világos. A kormányhatóság feladata azonban a kijelölt szerv felhívása annak bejelentésére, hogy a kezelést elvállalja-e. Ez a felhívás záros határidő kitűzésével szokott történni. Ha a kezelő a kitűzött záros határidő alatt nem nyilatkozik, vagy a kezelés elvállalását kifejezetten megtagadja, új kezelőszerv kijelölése felől a kormányhatóság intézkedik, feltéve, hogy az alapító már nincs életben. Ha az alapító életben van, az alapítót illeti meg az újabb kezelő kijelölésének joga. Az érvényesen kijelölt kezelő egész munkája a főfelügyelőhatóság ellenőrzése alatt áll.² Különbség e tekintetben az egyházi s a világi kezelésben lévő alapítványok közt nincs. A főfelügyelőhatóság az alapítvány kezelését a kijelölt kezelőszervtől elvonhatja,³ ha jogaival visszaél, kötelességeit elhanyagolja, vagy az alapítvány érdekét egyébként veszélyezteti. Ily esetben a főfelügyelőhatóság a kezelő működését felfüggeszti, miniszteri biztost rendel s gondoskodik arról, hogy a kijelölendő

¹ Hazai jogunkban nincs olyan jogszabály, mely az alapítvány kezelésére az alapító által kijelölt szervet – hatóságot vagy személyt – a kezelés elfogadására kötelezné. Ez a megállapítás a törvényhatóságokra és a községekre is áll, sőt ezekre még akkor is érvényes, ha az alapítvány a törvényhatóság vagy a község, avagy ezek hatósága alá tartozó egyes személyek meghatározott körének érdekeit szolgálja (158.016/1939. B. M. XII. sz.). A kezelőszerv elfogadó nyilatkozata csak a kezelésre vonatkozik. Épen ezért nem jelentheti és nem jelenti azt, hogy a kezelés elfogadásának megtagadása – az alapító ellenkező rendelkezésétől eltekintve – az alapítvány létét is érintené.

² A kezelőszervnek s ha a kezelőszerv több tagból áll, a tagoknak a kezelésért díj (tisztletdíj) csak akkor jár, ha az alapítványi ügylet vagy az alapítólevél díj fizetését megengedi. Ha az alapítványi ügylet vagy az alapítólevél a díjról nem intézkedik, a kezelőszerv kérelmére a kormányhatóság megengedheti, hogy a kezelőszerv az alapítvány jövedelmének meghatározott százalékát díj címén elszámolhassa (127.431/1928. N. M. M. VII. sz.). Ha az alapítványi ügylet vagy az alapítólevél díj fizetését megengedi ugyan, de annak nagyságát nem állapítja meg, a díj nagysága kérdésében a kormányhatóság határoz. Megállapításánál a kormányhatóság a végzett munka terjedelmét és jelentőségét veszi figyelembe. A díj nagysága a tiszta jövedelem 10%-át nem haladhatja meg (127.431/1928. N. M. M. VII. sz.). Ha a kezelőszervet megillető díj az alapítvány jövedelmének meghatározott hányadában (százalékában) van megállapítva, a számadásnak kormányhatósági tudomásulvétele előtt, a díj ki nem fizethető. Ez a szabály nem zárja ki azt, hogy a kormányhatóság a felszámított díjnak vagy a díj egy részének előlegképen felvételét engedélyezze. A közigazgatási gyakorlatban kialakult ezek a jogszabályok – természetszerűen – nem vonatkoznak az alapítvány részére teljesített olyan szolgálatok díjazására, amelyek az alapítvány kezelőszervének hivatásához vagy foglalkozásához tartoznak.

³ A kezelés elvonásától különbözik az az eset, amidőn a kormányhatóság intézkedésére egy meghatározott ügyben a kezelőszerv helyett a közalapítványi kir. ügyigazgatóság jár el. Ez az eset akkor következik be, amikor a kezelőszerv az érdekeltsége vagy más okból nem járhat el. E vonatkozásban megemlítendő még a bíróságoknak az a joga, hogy az örökösödési eljárásban érdekeit alapítvány képviselőjére – a jogosult képviselő, tehát a kezelőszerv fellépéséig – gondnokot rendeljen ki az esetben, ha végrendeleti végrehajtó nincs (1894: XVI. te. 34. §.).

³ Látszólag megbeszélést kívánna az a kérdés, van-e joga a kormányhatóságnak, mint alapítványi főfelügyeleti hatóságnak alapítványokat megszüntetni? Ez a kérdés a gyakorlatban azért merült fel, mert a világháborút követő gazdasági leromlás idején az alapítványok vagyona nagyrészen elértéktelenedett s az elértéktelenedett alapítványok adminisztrálása és felügyelete az arra illetékes szervezetnek sok fölösleges munkát (sőt kiadást is) jelent. A kormányhatóságok állandó gyakorlata (41.860/1924. N. M. M., 43.520/1924. N. M. M., 39.309/1924. N. M. M., 98.290/1925. V. K. M., 37.445/1927. V. K. M., 16.283/1931. V. K. M., 220.434/1938. B. M., 158.424/1939. B. M. sz. stb. határozatok) a megszüntetésre lehetőséget nem ad. Az elértéktelenedett alapítványok működése ez idő szerint szünetel (81.231/1924. V. K. M. sz. körrendelet, 144.996/1924. N. M. M. és 13.900/1925. N. M. M. sz. határozatok).

Előadásom befejezése előtt egy – látszólag jelentőség nélküli – kérdésről kell még szólnom. Az alapítólevelek ezrei között kutatva, nem lehet észrevétel nélkül elhagyni azon tény előtt, hogy az alapítványrendeletek nagyban – egészben visszatükrözik a kor szellemét. Évszázadokon át a vallásos érzés hatotta át az embereket; templomok építése, szerzetesi zárdák keletkezése megcáfolhatatlan bizonyítékai a vallásos gondolkodásnak. A reformáció és az ellenreformáció kora az iskolák és szemináriumok alapításában kereste és találta meg a közérdek szolgálatát. A tizennyolcadik század derekán a szegényházak s ezt követőleg a kórházak támogatásának sok szép példájával találkozunk, jelölve annak, hogy a kulturális érzék mellett az elaggott és a beteg emberek védelme irányában támadt a tehetősebb emberekben tiszteletreméltó érzés. Brunswik Terézszel az óvodák iránti érdeklődés ébredt fel, hogy a tizenkilencedik század második felében az árvaházak, a huszadik század elején pedig általános gyermekvédelmi intézmények, főleg gyermekmenhelyek (lelenházak) támogatására serkentse a közérdek szolgálatára kész embereket. A világháború súlyos évei és az azt követő évtized a hadigondozási alapítványok szép példáinak kora. Ma a családvédelem áll előtérben. Hogy a családvédelem érdekében milyen mértékben fog a társadalom áldozatkészsége megnyilvánulni, az nem utolsósorban attól függ, hogy sikerül-e a társadalom tehetősebb rétegébe nemcsak az érdeklődést felkelteni, hanem azt a meggyőződést is kiérlelni, hogy a közigazgatás éberén őrökdi a felett, hogy minden alapítvány „ad mentem fundatoris” fog adminisztrálni.

Ha tisztviselőtársaim figyelmét közel másféltizedes tapasztalataimnak meggyőzőhégjba szorított közlésével az alapítványok jelentőségére felhivnom sikerült, akkor elértem azt a célt, amelynek elérésére ezzel az előadással törekedtem.